

Priedas Nr. II-9

II-9 Minimalių pajamų garantijų lygį ir jų adekvatumą minimaliems gyventojų vartojimo poreikiams įvertinimas

Dabartinės minimalių pajamų garantijos dažnai neužtikrina, kad žmonės neskurstų daugelyje ES šalių. Kaip akcentuojama nepriklausomų ekspertų bendroje ataskaitoje apie minimalias pajamas Europos Sąjungoje (Frazer H., Marlier E. 2009¹), minimalios pajamos vaidina labai svarbų vaidmenį mažinant skurdo ir socialinės atskirties gyly. Tačiau jos neužtikrina žmonėms oraus pragyvenimo lygio, o daugelis šalių nuo šio tikslo atsilieka labai stipriai.

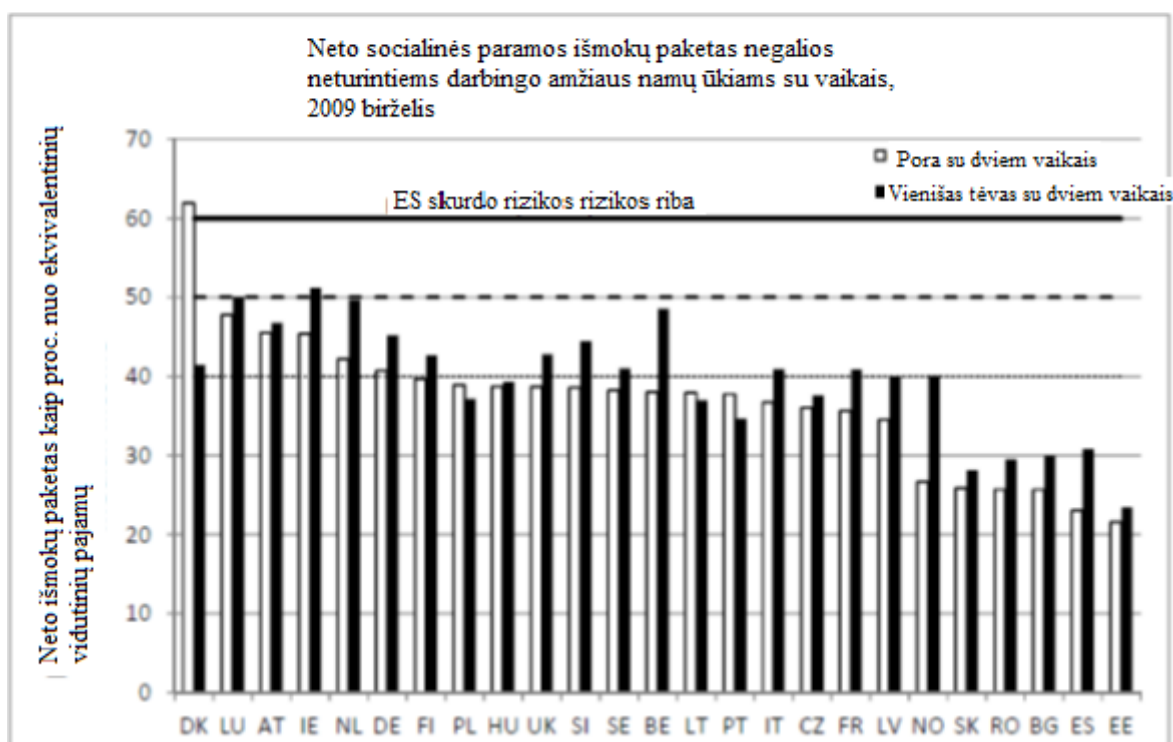
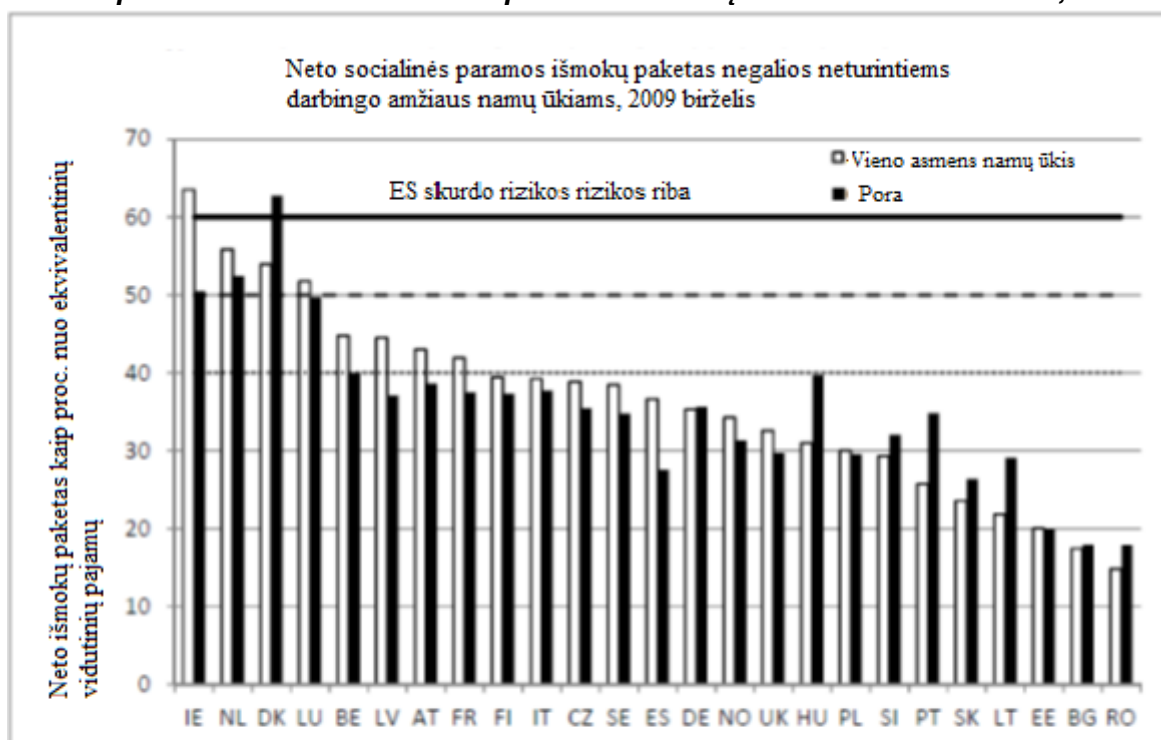
2010 metų spalio 20 dienos rezoliucijoje dėl minimalių pajamų kovojant su skurdu ir skatinant visuomenės įtrauktį Europoje, Europos Parlamentas teigia, kad minimalios pajamos atskiroje šalyje turi siekti tos ES šalies bent 60 proc. vidutinių disponuojamų ekvivalentinių pajamų (ES oficiali skurdo riba) (Europos Parlamentas, 2010²). Taigi nustatoma skurdo riba kaip atskaitos taškas vertinant išmokų adekvatumą, nepaisant pastarųjų metų diskusijų apie dabartinės skurdo ribos operacionalizavimo tinkamumą dabartinei išsiplėtusiai ES³.

9.1. Minimalių pajamų garantijų situaciją Lietuvoje palyginus ES šalimis

Lietuvos minimalių pajamų garantijų sistemą bandoma palyginti su kitomis ES šalimis. Pavyzdžiui Frazer H., Marlier E. (2009)⁴ ataskaitoje apie minimalias pajamų schemas pastebi, kad Lietuvos minimalių pajamų garantijų schema pasižymi ribota aprėptimi (kartu su Graikijos, Estijos ir Latvijos) ir nereguliariu dydžių atnaujinimu (kartu su Bulgarija). Tačiau nėra ribota mokėjimo trukmė: vėl atlikus testavimą, pašalpa gali būti mokama toliau. Pastebima, kad Lietuvos socialinės paramos išmokos yra žemos absoliučiu savo dydžiu (mažesni absoliutūs dydžiai vienam skurstančiam asmeniui yra skiriami tik 6 ES šalyse). Vis dėlto, vertinant kaip santykį su minimaliomis ar vidutinėmis ekvivalentinėmis šalies pajamomis, jų dosnumas yra gana aukštas, palyginus su kitomis ES šalimis (Peña-Casas R., Ghailani D., Sabato S., Nicaise I, 2013⁵).

Akivaizdu, kad vienu šalių minimalių pajamų schemų dosnumas yra didesnis nei kitų, tačiau kyla klausimas, ar šios mokamos pašalpos užtikrina, kad žmogus neskurstų. Marchal S., Marx I., Van Mechelen N. (2011) įvertino išmokų dydžio adekvatumą santykyje su šia 60 proc. vidutinių ekvivalentinių pajamų riba (9-1 paveikslas). Į analizę buvo įtraukiami tik negalios neturintys asmenys. Kaip matyti, Lietuvoje vienišam asmeniui skiriama socialinė parama sudaro vos per 20 procentų vidutinių šalies ekvivalentinių disponuojamų pajamų. Poros situacija yra kiek geresnė, tačiau ir šiuo atveju neperžengiama 30 proc. riba. Palyginus ir kitas ES šalis matyti, kad 60 proc. skurdo ribą socialinės paramos išmokomis (įtraukiant ir išmokas būstui, bet neįskaitant nepiniginės paramos) pasiekia tik Airijos vieno asmens namų ūkiai ir Danijos poros.

9-1 paveikslas. Neto socialinės paramos išmokų visumos adekvatumas, 2009

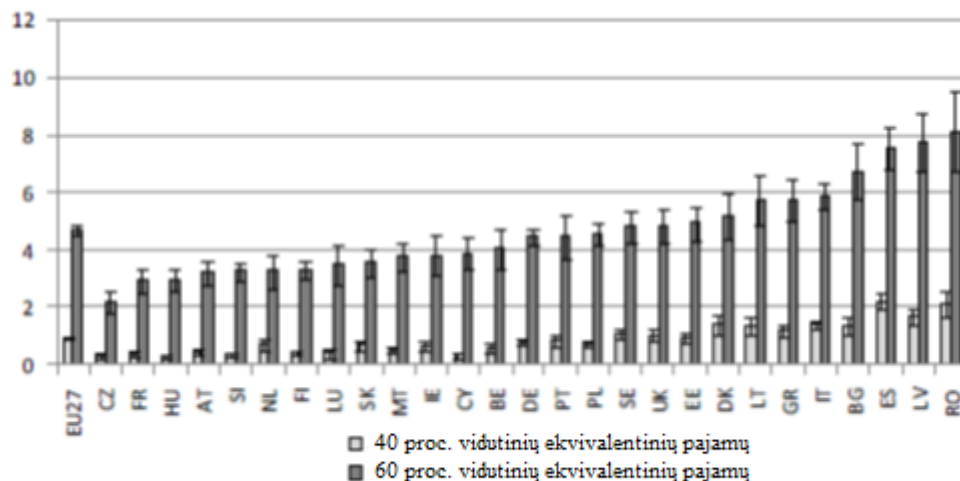
Šaltinis: Marchal S., Marx I., Van Mechelen N. (2011) Do Europe's Minimum Income Schemes Provide Adequate Shelter against the Economic Crisis and How, If at All, Have Governments Responded? IZA DP No. 6264, p.16

Vertinant tik vienišų asmenų ar poros namų ūkių situacija matyti, kad daugiau nei 2/3 visų ES šalių narių nepasiekia net 40 proc. ekvivalentinių disponuojamų pajamų skurdo ribos. Tuo tarpu porų ar vienišų asmenų su vaikais situacija yra šiek tiek geresnė, nes daugiau šalių teikiama socialinės paramos visuma sudaro apie 40 proc. ekvivalentinių disponuojamų

pajamų. Tarp visų šalių vėlgi išsiskiria Airija, kurioje šeimai su vaikais skiriama socialinė parama sudaro per 60 proc. pajamų (kai tuo tarpu vienu asmenų su vaikais namų ūkiai viršija vos 40 proc. ribą). Lietuvoje šios grupės 2009 nepasiekė 40 proc. ekvivalentinių disponuojamų pajamų ribos. Atsižvelgus į tai, kad nuo 2009 metų vidutinės ekvivalentinės disponuojamos pajamos pakilo, o socialinė parama sumažėjo (ne vieniems gyvenantiems asmenims, taikant ekvivalentines skales), galim teigti, kad socialinės paramos santykis su vidutinėmis disponuojamomis pajamomis 2014 metais yra dar mažesnis. Kaip pastebėjo Figari ir kiti (2011) atkreipia dėmesį į minimalių paramos schemų neadekvatumą (nepakankamumą) daugelyje ES šalių⁶

Vertinant kiek išteklių reikėtų perskirstyti, kad būtų pasiekta nacionalinė 40 ir 60 proc. nacionalinės disponuojamų pajamų medianos skurdo riba, paskaičiavo Vandenbroucke ir kiti (2012)⁷. Autoriai analizavo, kiek „pastangų“ reikėtų norint panaikinti skurdą. Pastangos yra matuojamos kaip neskurstančiųjų pajamų procentas, kuris yra virš nustatytos skurdo ribos (vietoj tik neskurstančiųjų visų pajamų procento). Taip norima parodyti, kiek valstybės galėtų efektyviai perskirstyti nerizikuojant, kad kai kurie namų ūkiai gali pakliūti į skurdą.

9-2 paveikslas. Perskirstymo pastangų indikatorius, reikalingas panaikinti skurdą, matuojamą kaip 40 ir 60 proc. vidurinių ekvivalentinių pajamų, 2009

Šaltinis: Vandenbroucke F., Cantillon B., Van Mechelen N., Goedemé T., Van Lancker A.(2012) The EU and Minimum Income Protection: Clarifying the Policy Conundrum. Working Paper No. 12 / 05 June 2012, p.34.

9-2 paveiksle parodyta, kiek perskirstomųjų pastangų reikia įdėti skirtingose šalyse siekiant panaikinti skurdą, kuris nustatytas kaip 40 ar kaip 60 proc. vidutinių ekvivalentinių disponuojamų pajamų (2009 metų ES PGS duomenys). Taigi Lietuvoje, reikėtų kiek daugiau nei 1 procento visų ekvivalentinių namų ūkių pajamų virš 40 proc. skurdo ribos norint panaikinti skurdą, kai skurdo riba nustatyta kaip 40 proc. nacionalinių vidutinių neto ekvivalentinių namų ūkių pajamų. Norint pasiekti šią ribą kitose šalyse, didesnis procentas pajamų turėtų būti perskirstomas Ispanijoje, Latvijoje, Rumunijoje.

Tuo tarpu norint panaikinti skurdą, kuris matuojamas kaip 60 proc. nacionalinių vidutinių neto ekvivalentinių namų ūkių pajamų, reikėtų skirti beveik 6 proc. visų ekvivalentinių namų ūkių pajamų virš 60 proc. skurdo ribos. Didesnė dalis turėtų būti skiriama jau minėtose Ispanijoje, Latvijoje ir Rumunijoje bei Graikijoje, Italijoje, Bulgarijoje. Mažiausiai perskirstomųjų pastangų tiek vertinant pagal 40 proc., tiek ir 60 proc. nacionalinę skurdo ribą, turėtų įdėti Čekija, Prancūzija, Vengrija.

Tiesa, patys autoriai pripažįsta, kad šie skaičiavimai daugiau iliustraciniai, kadangi nėra atsižvelgiama į iniciatyvos bei elgsenos pasikeitimus. Remiantis ekonomine teorija galima būtų tikėtis neigiamo poveikio darbo pasiūlai (daugiau žmonių gali rinktis socialinę paramą nei mažai apmokamus darbus, neskurstantys gali sumažinti savo darbinės pastangas), tad realieji kaštai išties būtų didesni nei tik mechanškai paskaičiuojant. Kitaip tariant, čia parodyti patys mažiausi kaštai, kurių gali prireikti siekiant sumažinti skurdą. Antra vertus, šie kaštai gali nepakankami įvertinti socialinio progreso laimėjimus⁸. Dabartinėse gerovės valstybėse egzistuoja ir kitų būtų (ne tik pajamų perskirstomas), kaip galima būtų pagerinti skurstančiųjų padėtį (pvz., padidinus minimalų atlyginimą ir padidinus priėmimą prie švietimo ir socialinių paslaugų), tačiau pagrindinis valstybės įsipareigojimas – perskirstyti pajamas ir sumažinti skirtumus tarp turtingų ir skurstančių (Vandenbroucke et al., 2012).

Kaip jau minėta, panaikinti skurdą šalims pareikalautų nemažai perskirstomųjų pastangų. Mažiau ambicingas tikslas – panaikinti skurdą, matuojamą iki 40 proc. vidutinių disponuojamų namų ūkių ekvivalentinių pajamų. Tačiau Vandenbroucke ir kolegos (2012) rekomenduoja pradėti nuo mažesnės aprėpties programų ir rinktis realistiškesnes alternatyvas, tokias kaip pradėti mažinti skurdą tarp specifinių, didesnę skurdą patiriančių grupių, tokių kaip vaikai ar vyresni asmenys. Tam yra siūlomos įvairios priemonės, tokios kaip universali bazinė pensija ES⁹, garantuotos minimalios pajamos kiekvienam vaikui (apibrėžiant kaip tam tikrą procentą vidutinių šalies pajamų) ar garantuotos minimalios pajamos tik toms šeimoms su vaikais, kurių pajamos yra žemesnės nei 60 proc. skurdo riba¹⁰.

Dažnai girdimas argumentas, kad minimalių išmokų padidinimas gali sumažinti paskatas dalyvauti darbo rinkoje, t. y., padidinti priklausomumo spąstus, ypač jeigu santykis tarp minimalių išmokų garantijos sudaro reikšmingą minimalaus atlyginimo dalį. 9-1 lentelėje pavaizduota, kokią dalį minimalaus atlyginimo (darbas pilną darbo laiką) sudarytų neto socialinės paramos išmokos, jei jų dydis siektų 40 ar 60 proc. vidutinių namų ūkio pajamų, vertinant tik vienišus asmenis 2009 metais.

Jeigu būtų įgyvendintas socialinės paramos minimumas lygus 60 proc. nacionalinių vidutinių ekvivalentinių pajamų, toks minimumas sukurtų neaktyvumo spąstus mažiausiai 11 šalių narių: Bulgarijoje, Estijoje, Slovėnijoje ir Lietuvoje socialinės paramos gavėjo neto pajamos būtų apie 25-30 proc. didesnes nei ekvivalentinės dirbančio už minimumą asmens pajamos (Lietuvoje -28 proc. didesnės). Ispanijoje ir Čekijoje jos būtų didesnės 14-16 proc., o dar mažesnės Vengrijoje, Liuksemburge, Portugalijoje ir JK. Socialinės paramos dydį padidinus iki 50 proc. vidutinių ekvivalentinių pajamų, Lietuvoje, Slovėnijoje, Estijoje ir Bulgarijoje vis viena išmokos būtų didesnės nei minimalus užmokestis (apie 5-9 proc.)¹¹. Tik 40 proc. riba būtų prasminga siekiant, kad žmogus pasirinktų dirbti kad ir už minimalų atlygį. Atsižvelgus į anksčiau pateiktą 9-1 paveikslą galima daryti prielaidą, kad šeimų, turinčių vaikus neaktyvumo spąstai turėtų būti šiek tiek didesni nei vienišo asmens atveju.

9-1 lentelė. Neto socialinės paramos dydžiai kaip procentas neto minimalaus darbo uždarbio (pilną darbo laiką), darant prielaidą, kad socialinės paramos išmokos sudarytų 40 ar 60 proc. vidutinių namų ūkių pajamų, vieniši asmenys, 2009.

	Padidinti iki 40 proc. vidutinių namų ūkio pajamų	Padidinti iki 60 proc. vidutinių namų ūkio pajamų
Austrija (Viena)	61	92
Belgija	53	79
Bulgarija	85	127
Čekija	76	115
Estija	86	129
Prancūzija	58	87
Vengrija	71	107
Airija	57	85
Italija (Milanas)	57	85

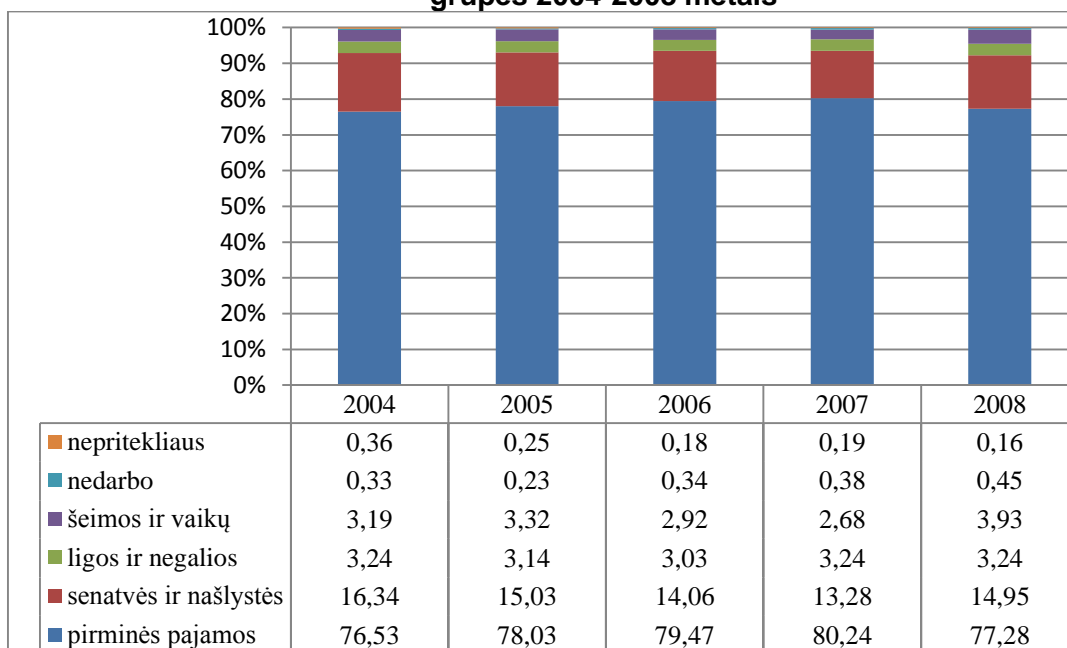
	Padidinti iki 40 proc. vidutinių namų ūkio pajamų	Padidinti iki 60 proc. vidutinių namų ūkio pajamų
Latvija	51	77
Lietuva	85	128
Liuksemburgas	73	110
Nyderlandai	55	83
Lenkija	66	99
Portugalija	70	105
Rumunija	61	92
Slovakija	75	112
Slovėnija	88	132
Ispanija (Katalonija)	78	116
JK	70	105

Šaltinis: Vandenbroucke F., Cantillon B., Van Mechelen N., Goedemé T., Van Lancker A. (2012) The EU and Minimum Income Protection: Clarifying the Policy Conundrum. Working Paper No. 12 / 05 June 2012, p.42.

Pajamų struktūra skirtingose pajamų grupėse Lietuvoje

Kokia yra Lietuvos gyventojų disponuojamų pajamų struktūra, išskaidant socialines išmokas pagal socialines rizikas parodyta 9-3 paveiksle. Skaičiavimams naudojami atitinkamų metų Statistikos departamento atliekamo Namų ūkių biudžetų tyrimo (NŪBT) duomenys (2005-2008 m.) ir Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimu besiremiantys EUROMOD mikrosimuliacinio modelio išvestiniai duomenys 2009-2011 metų. Tyrimo naudojami tik piniginiai komponentai (natūriniai nėra įtraukiami). Skaičiuojant ekvivalentinių pajamų decilius yra naudojama Eurostat taikoma EBPO modifikuota ekvivalentinė skalė, suteikianti pirmam namų ūkio nariui 1, antrajam (14 metų ir vyresniam asmeniui) – 0,5, o vaikui iki 14 metų – 0,3.

9-3 pav. Ekvivalentinių disponuojamų pajamų kompozicija pagal atskiras išmokų grupes 2004-2008 metais

Šaltinis: Ivaškaitė-Tamošiūnė V. (2013). Pajamų perskirstymas formuojantis gerovės kapitalizmui Lietuvoje. VU (daktaro disertacija).

Sudėtis skiriasi priklausomai nuo namų ūkio galutinių neto disponuojamų pajamų. Žemiau esančioje lentelėje pateikiama atskirų pajamų dydžiai skirtingose ekvivalentinių pajamų deciliuose (pirmam ekvivalentinių pajamų deciliui priskiriami skurdžiausi namų ūkiai, dešimtam - turtingiausi).

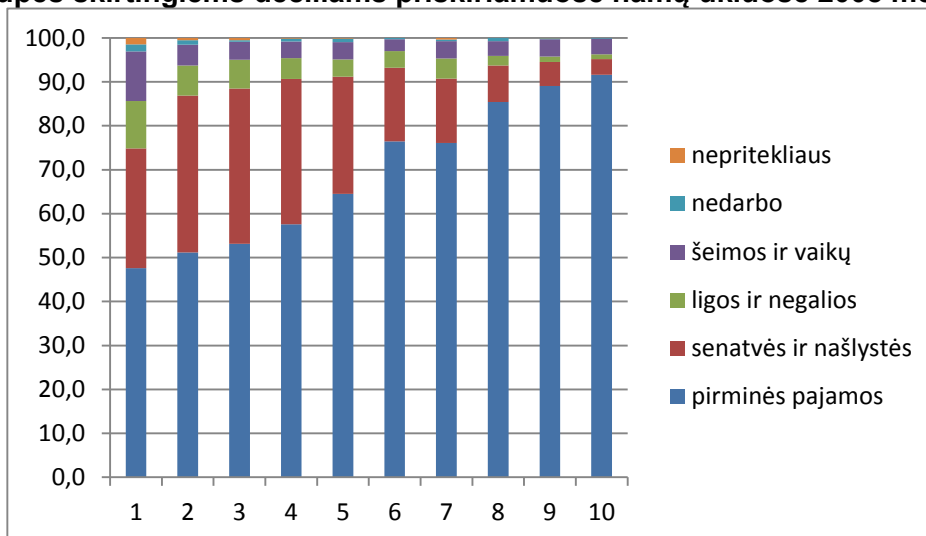
9-2 lentelė Dešimties decilių atskirų pajamų komponentų dydžiai (Lt.) ir disponuojamų pajamų sudėtis (proc.) 2008 metais

	Pirminės (neto)	Senatvės ir našlystės	Ligos ir negalios	Šeimos ir vaikų	Nedarbo	Nepritekliaus	Disponuojamos
Pirmas	192,8	110,7	43,5	45,8	6,6	5,8	405,3
Antras	346,1	241,4	46,4	31,9	6,6	3,6	676,1
Trečias	444,6	295,8	55,3	33,8	3,3	4,1	836,8
Ketvirtas	568,5	326,8	46,3	37,8	6,5	1,1	987,0
Penktas	737,9	305,5	44,9	45,2	9,5	1,4	1144,4
Šeštas	1006,7	220,3	50,1	35,9	3,5	0,0	1316,5
Septintas	1143,9	221,2	69,0	59,3	4,9	5,5	1503,7
Aštuntas	1521,6	147,9	38,6	60,7	12,4	0,0	1781,2
Devintas	1944,5	118,2	27,1	85,7	5,4	1,2	2182,2
Dešimtas	2977,7	116,5	34,6	117,4	4,3	0,0	3250,5
Vid.	1088,1	210,4	45,6	55,3	6,3	2,3	1408,0
Disponuojamų pajamų sudėtis (proc.)							
Pirmas	47,6	27,3	10,7	11,3	1,6	1,4	100,0
Antras	51,2	35,7	6,9	4,7	1,0	0,5	100,0
Trečias	53,1	35,4	6,6	4,0	0,4	0,5	100,0
Ketvirtas	57,6	33,1	4,7	3,8	0,7	0,1	100,0
Penktas	64,5	26,7	3,9	3,9	0,8	0,1	100,0
Šeštas	76,5	16,7	3,8	2,7	0,3	0,0	100,0
Septintas	76,1	14,7	4,6	3,9	0,3	0,4	100,0
Aštuntas	85,4	8,3	2,2	3,4	0,7	0,0	100,0
Devintas	89,1	5,4	1,2	3,9	0,2	0,1	100,0
Dešimtas	91,6	3,6	1,1	3,6	0,1	0,0	100,0

Šaltinis: skaičiavimai remiantis NŪBT duomenimis

Žemiau esančiame paveiksle (9-4 pav.) ši atskirų pajamų komponentų sudėtis disponuojamose pajamose skirtinguose pajamų deciliuose 2008 metais pavaizduota grafiškai. Matoma, kad pirminių pajamų (po mokesčių dalis) auga augant disponuojamoms pajamoms. 2-4 deciliuose koncentruojasi daugiau pensinio amžiaus žmonių, tad šiuose deciliuose santykinai didesnę dalį sudaro senatvės ir našlystės išmokos. Paramos nepritekliaus atveju išmokos savo santykinu dydžiu reikšmingos tik labiausiai nepasiturintiems asmenims. Išskiria iš septintas decilis, kur gaunamos socialinės paramos išmokos yra santykinai aukštesnės. Taip gali atsitikti dėl kelių priežasčių, kurios gali būti susijusios tiek su neoficialiai gaunamų pajamų slėpimu siekiant gauti paramos išmokas, tiek ir dėl to, kad vertinant pajamas paramai gauti, gali būti skirtingai traktuojama šeima (namų ūkis) nei kad tyrime.

9-4 pav. Ekvivalentinių disponuojamų pajamų kompozicija pagal atskiras išmokų grupes skirtingiems deciliams priskiriamuose namų ūkiuose 2008 metais

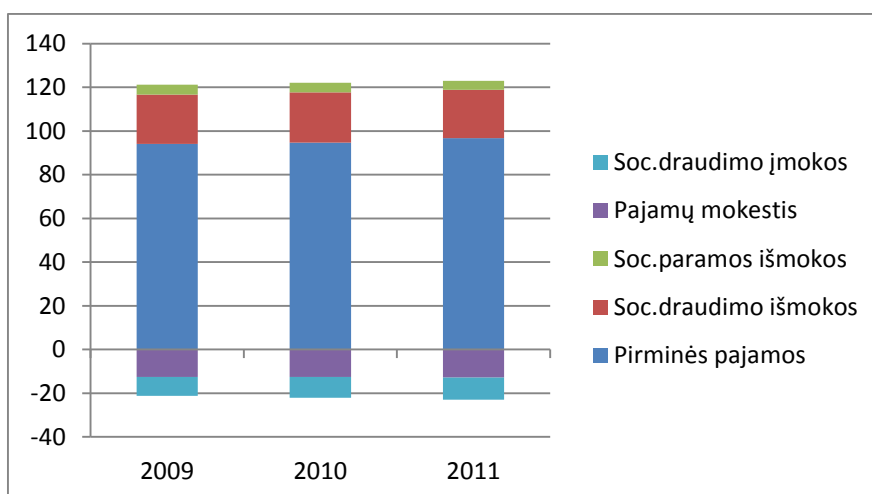

Šaltinis: skaičiavimai remiantis NŪBT duomenimis

Norint parodyti naujesnių metų gyventojų pajamų situaciją buvo naudojami išvestiniai EUROMOD mikrosimuliacinio modelio duomenys, kurie naudoja ES Pajamų ir gyvenimo sąlygų duomenis (EUROMOD leidžia greičiau atnaujinti atskirus pajamų parametrus, net jeigu ir nėra prieinami PGS duomenys). NŪBT tyrimas nuo 2009 metų buvo laikinai sustabdytas, o vėliau, jį atnaujinus, neberankami detalūs duomenys apie gyventojų pajamas. PGS tyrimo duomenimis besiremiantys EUROMOD išvestiniai duomenys leidžia įvertinti gyventojų pajamų mokesčio, socialinio draudimo įmokų ir socialinių išmokų dydį disponuojamose pajamose. Šiuo atveju socialinės išmokos buvo apjungtos į socialinės paramos ir socialinio draudimo išmokas.

Kaip matyti 9-5 paveiksle, gyventojų ekvivalentinių disponuojamų pajamų kompozicija 2009-2011 metų laikotarpiu išliko panaši. Rezultatai paveiksle gali būti interpretuojami kaip nurodantys, kiek reikia pirminių bruto pajamų (rinkos pajamų), norint pasiekti tam tikrą disponuojamų pajamų lygį ir kiek yra atimama mokesčių bei pridėdama socialinių išmokų forma. Jeigu rinkos pajamos sudaro apie 100 proc. disponuojamų pajamų, tai reiškia, kad valstybė mokesčių forma „paima“ maždaug tiek pat, kiek „atiduoda“ socialinėmis išmokomis (Immervol et al., 2005).

9-5 pav. Ekvivalentinių disponuojamų pajamų sudėtis 2009-2011 metais (proc.)

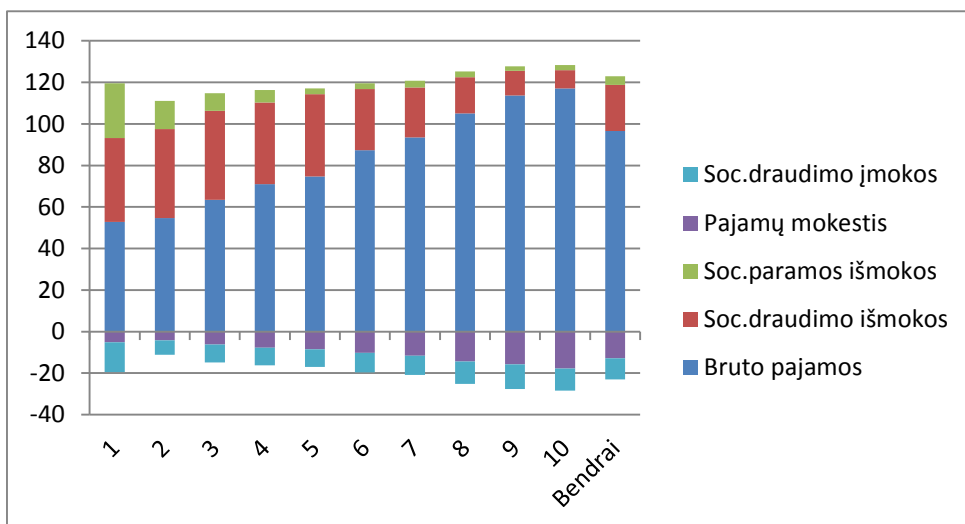

Šaltinis: skaičiavimai remiantis EUROMOD išvestiniais duomenimis.

Socialinės išmokos skirtingais metais sudarė 22-23 proc., o socialinės paramos – apie 4-5 proc. ekvivalentinių disponuojamų pajamų. Tuo tarpu gyventojų pajamų mokesčiai vidutiniškai sudarė apie 13, o socialinio draudimo įmokos 12 apie 9-10 proc. disponuojamų pajamų.

Palyginus skirtingus pajamų decilius matyti, kad bruto pajamos žemiausias pajamas turinčių asmenų disponuojamų pajamų struktūroje sudarė 53 proc. disponuojamų pajamų (žr. 9-6 pav.). Tai reiškia, kad šioje gyventojų pajamų grupėje viešojo ir privati gerovė sudaro maždaug vienodas dalis.

9-6 pav. Ekvivalentinių disponuojamų pajamų sudėtis skirtinguose deciliuose 2011 metais (proc.)

Šaltinis: skaičiavimai remiantis EUROMOD išvestiniais duomenimis.

Bruto pajamos augant, didėjant disponuojamoms pajamoms ir dešimtame decilyje sudaro apie 117 proc. disponuojamų pajamų. Tai reiškia, kad aukščiausiai gyventojų pajamų grupei (dešimtam deciliui) priskiriami asmenys daugiau sumoka mokesčių nei gauna iš valstybės socialinių išmokų forma.

Pirmame decilyje gyventojų pajamų mokesčiai yra gana nereikšmingas ir sudarė apie 5 proc. disponuojamų pajamų, kai tuo tarpu svarbesnės šioje gyventojų pajamų grupėje yra socialinio draudimo įmokos, kurios sudaro per 14 proc. Tuo tarpu dešimtame decilyje socialinio draudimo įmokos (įtraukiant ir sveikatos draudimo įmokas), sudarė tik 10,5 proc. Taigi, galima teigti, kad socialinio draudimo įmokos turi regresyvumo požymių. Tai, kad pirmame decilyje sumokama reikšminga dalis socialinėms įmokoms galima paaiškinti tuo, kad šioje grupėje santykinai didelė dalis (net 5,9 proc.) savarankiškai dirbančiųjų (tiek turinčių darbuotojus, tiek ir neturinčių) bei ūkininkų šeimos narių. Viena vertus, tai rodo, kad pirmame decilyje yra daugiau asmenų, kurie dirba pagal individualios veiklos pažymėjimą ar verslo liudijimą ir moka privalomas fiksuotas minimalias arba didesnes, priklausančias nuo gaunamų pajamų, įmokas socialinio draudimo fondui ir gyventojų pajamų mokesčių. Antra vertus, tikėtina, kad šio

decilio respondentai nepilnai informuoja apie gaunamas pajamas (teigia gaunantys mažiau nei iš tiesų). Taip pat pirmame decilyje yra didelė dalis asmenų, kurie lieka namuose, kad rūpintųsi kitais ar tiesiog namų ūkiu (pvz., namų šeimininkės) – tokių yra 7,24 proc. (kituose deciliuose tokių asmenų yra nuo 0,6 iki 2,5 proc.), o šie asmenys tam tikromis socialinio draudimo rūšimis gali draustis savanoriškai¹³. Šie asmenys, nepriklausomai nuo pajamų gavimo ar negavimo, 2011 metais privalėjo mokėti sveikatos draudimo įmokas. Kaip keitėsi gyventojų ekvivalentinės pajamos analizuojamose mokesčių ir socialinių išmokų grupėse atskiruose deciliuose 2009-2011 metų laikotarpiu, pateikta 9-3 lentelėje.

9-3 lentelė. Gyventojų atskirų pajamų komponentų dydžiai (Lt.) skirtinguose pajamų deciliuose 2009-2011 metais

Decilis	Pirminės bruto	Soc. draudimo išmokos	Soc. paramos išmokos	GPM	SDĮ	Disponuojamos pajamos
2009						
1	273,4	144,1	89,2	22,0	35,3	449,5
2	394,5	313,9	92,3	31,1	40,9	728,7
3	558,2	359,2	90,2	55,7	56,4	895,5
4	785,2	370,9	52,5	82,1	77,3	1049,3
5	934,3	409,5	59,5	105,4	91,2	1206,7
6	1151,3	428,8	64,3	134,4	105,1	1404,8
7	1511,1	406,1	48,3	193,9	141,0	1630,6
8	1992,0	333,1	60,0	274,9	186,6	1923,6
9	2551,0	359,9	55,3	354,9	242,9	2368,4
10	4687,7	424,5	107,4	716,5	403,1	4100,0
Vid.	1481,8	354,8	71,9	196,8	137,8	1573,9
2010						
1	193,2	157,2	82,5	17,7	45,0	370,3
2	336,5	245,3	115,4	24,9	42,7	629,6
3	459,7	346,7	75,1	41,7	55,6	784,2
4	643,8	378,2	53,7	68,2	77,0	930,5
5	804,0	431,9	32,7	89,9	86,7	1092,0
6	1047,2	414,1	39,8	121,1	109,7	1270,3
7	1374,6	367,4	48,8	169,0	133,9	1487,9
8	1823,3	342,2	46,4	246,2	180,0	1785,8
9	2495,8	287,1	46,0	344,5	254,7	2229,7
10	4556,2	373,0	95,7	693,0	406,2	3925,7
Vid.	1371,9	334,2	63,6	181,3	139,0	1449,3
2011						
1	200,8	153,4	99,5	19,5	54,4	379,8
2	356,4	278,6	88,8	27,0	45,4	651,3
3	517,4	349,4	69,1	50,5	70,1	815,3
4	686,2	380,4	57,5	74,8	82,5	966,7
5	838,3	444,3	31,0	95,4	95,6	1122,6
6	1143,7	384,4	37,0	134,5	121,5	1309,1
7	1436,4	370,8	49,0	178,2	141,2	1536,8

Decilis	Pirminės bruto	Soc. draudimo išmokos	Soc. paramos išmokos	GPM	SDĮ	Disponuojamos pajamos
8	1934,8	322,7	49,4	265,5	199,0	1842,5
9	2626,2	274,9	48,0	363,3	275,9	2309,8
10	4746,8	356,2	98,4	721,8	427,3	4052,2
Vid.	1447,5	331,3	62,8	192,9	151,2	1497,6

Pastaba: GPM – gyventojų pajamų mokestis; SDĮ – socialinio draudimo įmokos.

Šaltinis: Ivaškaitė-Tamošiūnė V. (2013). Pajamų perskirstymas formuojantis gerovės kapitalizmui Lietuvoje. VU (daktaro disertacija).

Atskirų gyventojų socio-ekonominių grupių pajamos

Šioje dalyje analizuojama, kaip pajamų perskirstymas paveikia skirtingas gyventojų grupes. Pirmiausiai analizuojama atsižvelgiant į ekonominį statusą, o vėliau – pagal išskirtus namų ūkio tipus. Parodoma, kaip skirtingose socialinėse ekonominėse grupėse yra perskirstomos pajamos. Nagrinėjama 2011 metų situacija.

Šioje dalimi siekiama išanalizuoti gyventojų grupes, neto pajamų laimėtojas ir pralaimėtojas. Kitaip tariant, siekiama absoliučiais dydžiais įvertinti, kurios grupės dėl valstybės naudojamų perskirstymo instrumentų laimi (disponuojamos pajamos padidėja) ir kurios pralaimi (disponuojamos pajamos sumažėja). Atskirų gyventojų grupių, pagal pačių respondentų įvardintą užimtumo statusą, vidutiniai pirminių bruto ir disponuojamų pajamų dydžiai pateikiami 9-4 lentelėje.

Šalies mastu gyventojų pajamos dėl valstybės įsikišimo ir pirminių pajamų perskirstymo nežymiai padidėja (+51 Lt.). Pagrindiniais laimėtojais galime laikyti pensininkus (+781 Lt.), antroje vietoje – negalią turinčius asmenis (+553 Lt.). Nedideli neto pajamų laimėjimai yra bedarbių ir vaikų iki 7 metų grupėje. Tuo tarpu neto pajamų pralaimėtojais dėl valstybės vykdomo pajamų perskirstymo galima laikyti savarankiškai dirbančius asmenis (-326 Lt.), samdomus darbuotojus (-307 Lt.), ūkininkus (-293 Lt.). Galime pastebėti, kad tai yra darbingo amžiaus gyventojai, kurie dažniau susiduria su trumpesnio laikotarpio socialinėmis rizikomis (pvz., liga, motinyste, nedarbu), todėl sudėjus gaunamas išmokas ir mokamus tiesioginius mokesčius matyti, kad šios grupės labiausiai prisideda prie gerovės valstybės finansavimo. Tuo tarpu sumažėjus darbingumui dėl senatvės ar negalios – valstybė tampa vienu pagrindinių pajamų šaltiniu.

9-4 lentelė. Neto pajamų laimėtojai ir pralaimėtojai pagal užimtumo statusą 2011 metais (litais vienam ekvivalentiniam asmeniui)

Nr.	Užimtumo statusas	Pirminės bruto pajamos, Lt	Disponuojamos pajamos, Lt.
1	Vaikas iki 7 metų	1622	1647
2	Ūkininkai	1631	1338
3	Savarankiškai dirbantys (tiek turintys darbuotojų, tiek jų neturintys), šeimos darbuotojai	1727	1401
4	Samdomi darbuotojai	2283	1976
5	Pensininkai, išankstinėje pensijoje ar nutraukę verslą	470	1251
6	Bedarbiai	1101	1143

7	Moksleivis, besimokantis, patirtis	studentas, neapmokama darbo	toliau	1623	1430
8	Nuolatinė negalią turintis, negalintis dirbti			576	1129
9	Atliekantis namų ūkio darbus ir priežiūrą			960	952
Bendrai				1447	1498

Pastaba: Šviesiai pilka spalva pažymos tos asmenų grupės, kurių disponuojamos pajamos yra aukštesnės už pirmines pajamas, tamsiai pilka - priešingai.

Šaltinis: Ivaškaitė-Tamošiūnė V. (2013). Pajamų perskirstymas formuojantis gerovės kapitalizmui Lietuvoje. VU (daktaro disertacija).

Analizuojant perskirstymo ypatybes pagal namų ūkio tipus vėlgi galime išskirti grupes, kurios dėl valstybės vykdomo perskirstymo laimi (vidutinių neto pajamų prasme) ir kurios pralaimi (9-5 lentelė).

9-5 lentelė. Neto pajamų laimėtojai ir pralaimėtojai pagal namų ūkio tipą, 2011 m. (litas vienam ekvivalentiniam asmeniui)

Nr	Namų ūkio tipas	Pirminės pajamos, Lt.	Disponuojamos pajamos, Lt.
1	Vieno asmens namų ūkis	713	1161
2	2 suaugę asmenys be vaikų, abu iki 65 metų	2020	1805
3	2 suaugę asmenys be vaikų; nors vienas 65 metų ar vyresnis	445	1391
4	Kiti namų ūkiai be vaikų	1863	1756
5	Vieno tėvo namų ūkis su vienu ar daugiau vaikų	987	1152
6	2 suaugę asmenys, 1 vaikas	1714	1549
7	2 suaugę asmenys, 2 vaikai	1793	1569
8	2 suaugę asmenys, 3 ar daugiau vaikų	708	940
9	Kiti namų ūkiai su vaikais	1330	1340
Bendrai		1447	1498

Pastaba: Šviesiai pilka spalva pažymos tos asmenų grupės, kurių disponuojamos pajamos yra aukštesnės už pirmines pajamas, tamsiai pilka - priešingai.

Šaltinis: Ivaškaitė-Tamošiūnė V. (2013). Pajamų perskirstymas formuojantis gerovės kapitalizmui Lietuvoje. VU (daktaro disertacija).

Didžiausiais neto pajamų laimėtojais galima laikyti dviejų suaugusių asmenų be vaikų namų ūkius, kuriuose bent vienas asmuo yra virš 65 metų (+946 Lt.) (vienas arba du pensinio amžiaus asmenys) ir vienišų asmenų namų ūkius (+448 Lt.) (joje yra didelė dalis pensinio amžiaus asmenų). Tokie rezultatai tik dar kartą patvirtina, kad valstybės teikiama gerovė senatvėje sudaro reikšmingą disponuojamų pajamų dalį. Daugiau sumoka mokesčių nei gauna išmokų dviejų suaugusių asmenų be vaikų namų ūkiai, kuriuose abu asmenys iki 65 metų amžiaus (disponuojamos pajamos 215 litų mažesnės nei rinkos pajamos), kiti namų ūkiai be vaikų (-107 Lt.).

Namų ūkių, kuriuose auga vaikai, situacija nėra vienoda. Aukščiausios pajamos vienam ekvivalentiniam asmeniui yra namų ūkiuose, kuriuose auga 1 arba 2 vaikai. Juose taip pat yra

sumokama daugiau mokesčių nei gaunama išmokų (disponuojamos pajamos atitinkamai mažesnės 165 ir 224 litais). Tuo tarpu valstybės perskirstymas padidina vieno tėvo namų ūkio su vienu ar daugiau vaikų pajamas (+165 Lt.) ir 2 suaugusių asmenų su trimis ar daugiau vaikų (+232 Lt.). Pastarųjų dviejų namų ūkių tipų pajamos (vienam ekvivalentiniam asmeniui) paskirstomos iš rinkos, šeimos ir valstybės išlieka žemiausios tarp visų namų ūkių tipų. Taigi šeimos našta labiausiai paveikia vienišų tėvų ir daugiavaikių šeimų situacija.

Analizuojant 2011 metų situaciją, akivaizdu, kad valstybės vaidmuo mažinant pajamų skirtumus yra reikšmingesnis didesnių namų ūkių atveju (turinčių 3 ir daugiau vaikų), tuo tarpu valstybės instrumentų vaidmuo namų ūkių auginančių vieną ar du vaikus, kaip ir vienišų tėvų auginančių vaikus pajamų sklaidai yra santykinai nedidelis. Pastaroji grupė, kaip jau minėta anksčiau, yra ypatingai pažeidžiama skurdo rizikai, tačiau politiniame lygmenyje didesnio dėmesio ji nesusilaukia. Namų ūkių su vaikais atveju nėra pakankamai išnaudojami gyventojų pajamų mokesčiai (mokestinės lengvatos¹⁴), kurie galėtų reikšmingiau prisidėti prie pajamų nelygybės mažinimo ir šeimos pajamų didinimo. Taip pat prie pajamų nelygybės mažinimo teigiamai prisidėtų universalios vaiko išmokos. Pavyzdžiui, Salanauskaitė ir Verbist savo tyrimu parodė, kad pilnas vaiko išmokų reformos įgyvendinimas (2008 metais, kai vaiko išmokas gavo vaikai iki 18 metų arba iki 24 metų, jei studijavo dieniniuose skyriuose) gana reikšmingai prisideda prie skurdo ir pajamų nelygybės sumažinimo, ypatingai pajamų žemas pajamas gaunančiuose namų ūkiuose. Išmokos, dėl savo dydžio yra ne tiek reikšmingos mažinant pajamų nelygybę aukštas pajamas gaunančiuose namų ūkiuose, tačiau yra svarbesnės kaimo vietovėse gyvenančioms šeimoms, kaip ir ypač pažeidžiamai vienišų tėvų, auginančių vaikus, grupei¹⁵. Tuo tarpu poveikis daugiavaikėms šeimoms yra kiek mažesnis (Salanauskaitė, Verbist, 2009). Vis dėlto, ekonominio nuosmukio laikotarpiu šių universalių vaiko išmokų gavimo taisyklės buvo pakeistos ir jų mokėjimas 2011 metais jau priklausė nuo šeimos gaunamų pajamų.

Lietuvoje apskritai skurdo rizikos ar socialinės atskirties lygis yra vienas didžiausių ES ir 2012 siekė 32,5 proc. (didesni rodikliai tik Bulgarijoje (49,3 proc.), Rumunijoje (41,7), Latvijoje (36,2) ir Graikijoje (34,6), kai ES vidurkis – 24,8 proc.)¹⁶. Skurdo rizikos lygis yra žemesnis ir Lietuvoje 2012 metais siekė 18,6 proc. (ES vidurkis – 17 proc.). Didesnius skurdo rizikos rodiklius turi jau minėtos šalys ir dar Ispanija, Kroatija, Italija. Prastesnėje situacijoje yra vieniši asmenys, kurių skurdo rizika siekia 31,6 proc., kai tuo tarpu vienišo 65 metų ir vyresnio asmens skurdo rizikos lygis yra kiek žemesnis ir siekia 30,5 proc. (jeigu namų ūkyje gyvena du asmenys, iš kurių bent vienas yra 65 metų ir vyresnis, skurdo rizika yra tik 7,6 proc.).

Atskirai žiūrint į pensinio amžiaus žmonių skurdo rizikos rodiklius matyti, kad 2012 metais jie patiria 20,8 proc. skurdo riziką (ES 13,1 proc.), kuri yra šiek tiek aukštesnė, nei visos populiacijos, bet čia matomi ryškūs skirtumai tarp vyrų ir moterų skurdo rizikos. Vyrams Lietuvoje ji yra 15,4 proc. (ES – 11,8 proc.), o moterims išauga iki 23,4 proc. (kai ES siekia 14,2 proc.)¹⁷. Taigi pensinio amžiaus moterų situacija yra daug prastesnė nei pensinio amžiaus vyrų ir skirtumas yra daug didesnis nei vidutiniškai ES.

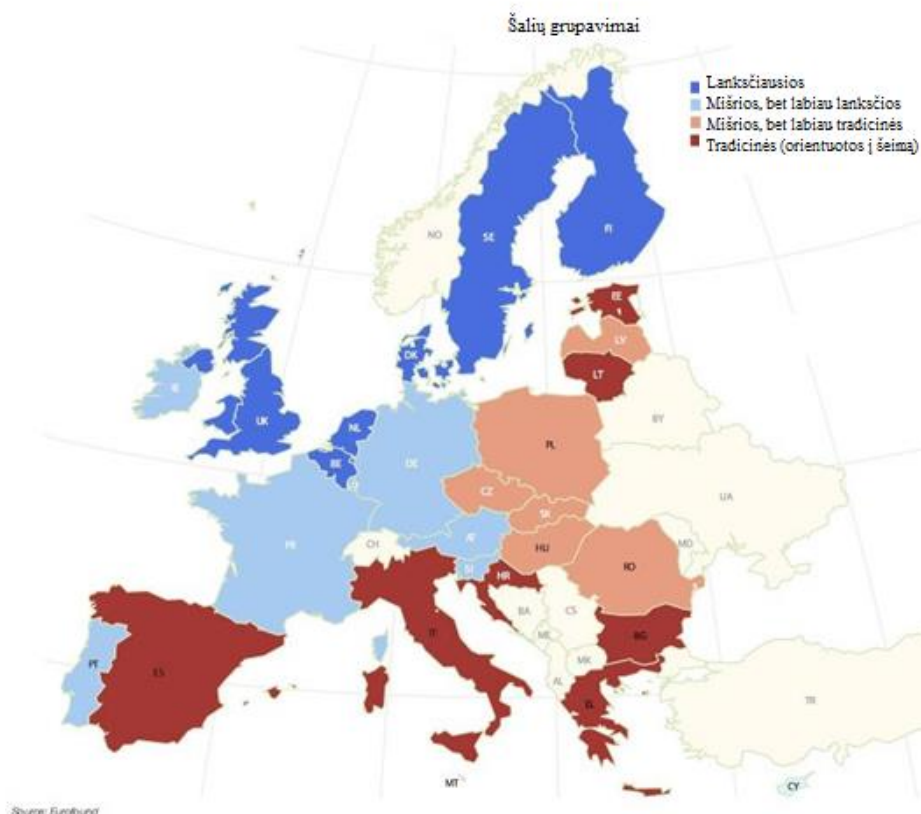
Kaip pastebi Eurofound (2014)¹⁸, Europos šeimos šiandien susiduria su daug didesniais sunkumais siekiant patenkinti savo šeimos poreikius nei kad buvo galima tai padaryti iki krizės. Nuo to, ar vaikas gyvena skurde, priklauso ir nuo šeimos tipo. Išties, net 29,2 proc. šeimų, turinčių 3 ir daugiau vaikų Lietuvoje patiria skurdo riziką, o vienišo suaugusiojo su vaikais skurdo rizika išauga beveik iki 40 proc. (39,2 proc.)¹⁹. Įdomu tai, kad pagal socialinių išlaidų šeimai ir vaikams, Lietuva 2012 metais viršijo ES vidurkį (10,4, kai ES – 7,8 proc.)²⁰, tačiau akivaizdu, kad didesnės išlaidos menkai teprisideda prie vaikų skurdo mažinimo. Šiuo atveju svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad į tokias socialines išlaidas vaikams ir šeimai yra įtraukiama gimimo pašalpa, motinystės, tėvystės, vaiko priežiūros išmokos, vaiko išmokos bei išmokos natūra, tokios kaip vaiko priežiūra, būstas ir pan.²¹. Žvelgiant į išmokas matyti, kad dauguma jų skiriama tik gimus vaikui ir pirmaisiais dviem jo gyvenimo metais, kai tuo tarpu bent jau piniginės išmokos vaikui paaugus tampa mažai reikšmingos, todėl turi nedidelę

įtaką mažinant skurdą namų ūkiuose, kuriuose gyvena vaikai. Universalios vaiko išmokos krizės laikotarpiu buvo panaikintos ir šiuo metu jų gavimas priklauso nuo pajamų vienam šeimos nariui. Be to, jų dydis yra labai žemas, žemesnis nei pvz., Bulgarijoje mokamos išmokos. Taip pat mokestinė sistema mažai teprisideda prie gerinant ekonominę šeimų padėtį, kadangi buvęs 100, o dabar 200 litų papildomas neapmokestinamas pajamų dydis už vaiką reiškia, kad neto pajamos už vieną vaiką šeimai padidėja vos 30 litų (anksčiau buvo 15 litų). Antra vertus, jeigu gaunamas minimalus darbo užmokestis, o šeimoje auginami keli vaikai – dėl žemo bruto darbo užmokesčio ir taikomo pagrindinio neapmokestinamo dydžio, papildomų NPD dydžių už vaikus šeima gali ir nepasinaudoti. Taigi, tiems, kuriems labiausiai ši parama būtų naudinga – jos negauna. Išėjis – mokesčių kreditai (apie juos šiek tiek toliau tekste), kurie gali skirtis net ir nuo gyvenamosios vietos (vaiko auginimas, kaimo vietovėje ar mažesniame mieste bei pvz., Vilniuje, kaštų prasme labai skiriasi, ypatingai skiriasi papildomo ugdymo kainos).

Eurofound tyrime ES šalys narės, atsižvelgiant į jų vykdomą šeimos politiką, suskirstytos į 4 grupes: labiausiai lanksčios; mišrios, bet labiau lanksčios; mišrios, bet labiau tradicinės ir tradicinės (orientuotos į šeimą). Lietuva buvo priskirta pastarai grupei, kurioje pasižymima žemu ikimokyklinio amžiaus užimtumu lygiu, žemu moterų užimtumu, parama didesnėms šeimoms ir tai yra šalys, kuriose šeimos labiausiai nukentėjo nuo ekonominės krizės. Šalių grupes galima pamatyti 9-7 paveiksle.

Pastebima, kad labiausiai lanksčiose šalyse virš 80 proc. šeimų, turinčių vaikus, gauna vaiko išmoką ir beveik visos šeimos sudėtingose situacijose (vieniši tėvai, bedarbių šeimos). Gaunančių vaiko išmokas šeimų procentas sumažėjo nuo 2007 metų, tačiau vienišų tėvų ar bedarbių šeimų situacija liko nepakitusi. Mišrioje, bet labiau lanksčioje šalių grupėje situacija gana panaši ir apie 75 proc. šeimų gauna išmokas, tik nuosmukis nuo 2007 iki 2012 metų buvo kiek didesnis, ypatingai dviejų dirbančių suaugusių šeimoms. Tuo tarpu mišrioje, bet labiau tradicinėse šalyse mažiau nei 50 proc. šeimų gauna išmokas. Bedarbių šeimos dažniau gauna išmokas nei kitos. Nuo krizės pradžios, išmokos sumažėjo dviejų dirbančių suaugusių šeimoms ir dirbantiems vienišiams tėvams, bet svariai padidėjo bedarbių šeimoms ir vieno dirbančio šeimoms. Galiausiai labiausiai tradicinėje grupėje, kurioje priskiriama ir Lietuva, situacija labai suprastėjo palyginus su 2007 metais. Mažiau nei 50 proc. vienišų tėvų gauna arba vaiko išmoką arba alimentus, o vieno ar dviejų dirbančių šeimų išmokų gavimo sąlygos nesiskiria nuo labiau pažeidžiamų šeimų grupių²².

9-7 paveikslas. Šalių grupavimai pagal šeimos politikos priemones

Šaltinis: Eurofound (2014), Third European Quality of Life Survey – Quality of life in Europe: Families in the economic crisis, Publications Office of the European Union, Luxembourg, p.17.

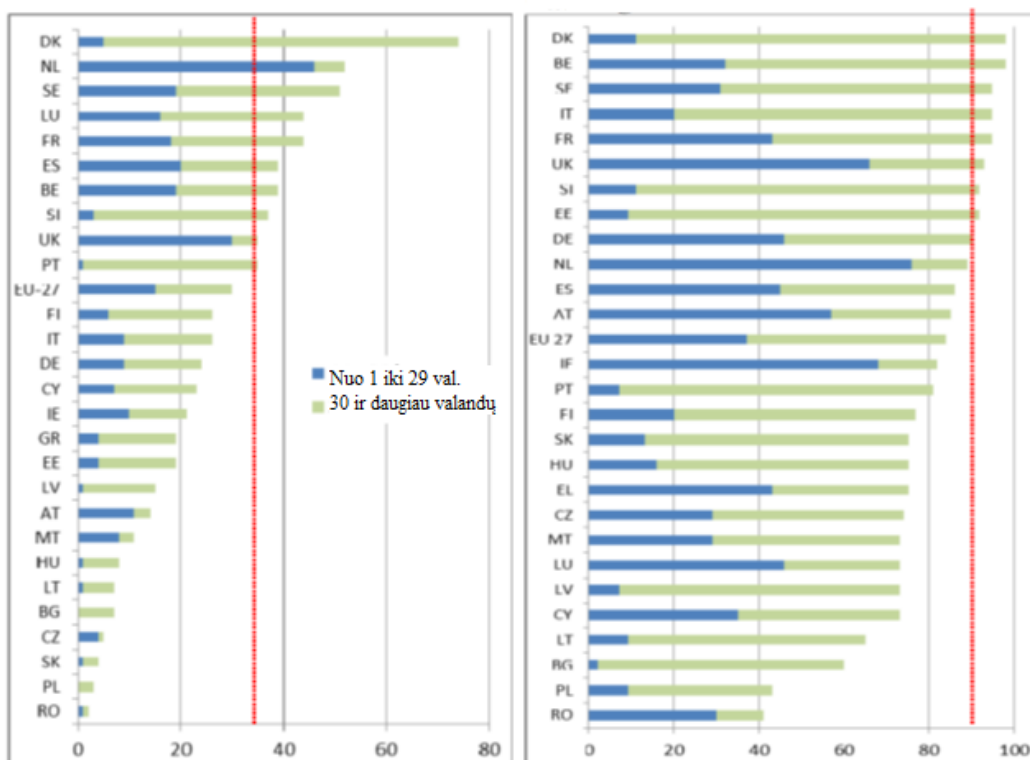
Šie Eurostat duomenys ir Eurofound tyrimas aiškiai parodo, turint ribotus valstybės išteklius, kurioms grupėms valstybėje turi būti skiriamas neatidėliotinas dėmesys. Tai galima padaryti tiek perskirstant pajamas išmokų pagalba, tiek ir pasinaudoti mokeskinėmis priemonėmis, skatinančiomis dirbti ir užsidirbti. Siūloma dažniau remtis ne kategorinėmis socialinėmis išmokomis, o „in-work“ išlaidomis: įtraukti išlaidas vaikų priežiūrai ir ugdymui ir neapmokestinamąsias pajamas ir/ar naudoti vaiko mokesčių kreditą. Mokesčių kreditai gali mokesstinę prievolę sumažinti iki nulio arba gali būti taikomas neigiamas mokesčių kreditas, t.y., jeigu mokesčių kreditas viršija mokėtina mokesčių suma, asmuo ne tik nemoka mokesčių, bet dar ir gauna mokesčio kredito likutį. Šiuos kreditus reiktų sieti ne tik su dalyvavimu darbo rinkoje, bet taip pat su dalyvavimu aktyviose darbo rinkos programose (IMF, 2012, ILO, 2012) ²³.

Vaikų situacija gali būti prasta ne tik pajamų prasme, bet ir suteikiamos priežiūros ar mokymo. Vaikų dalyvavimas ikimokykliniame ugdyme Lietuvoje vis dar išlieka mažesnis nei reikalaujam Barseonos tiksluose (9-8 paveikslas). Vaikų iki trijų metų dalyvavimas formaliame užimtume nesiekia net 10 proc., o vaikų nuo trejų iki mokyklinio amžiaus dalis formaliame ugdyme taip pat stipriai atsilieka nuo daugelio ES šalių. Lietuvos rezultatas yra ketvirtas žemiausias ES.

9-8 paveikslas. Ikimokyklinio amžiaus vaikų dalyvavimas formaliaame ugdyme ES 2011 metais.

Vaikai iki trejų metų amžiaus

Vaikai nuo trejų metų iki privalomo mokyklinio amžiaus

Source: Eurostat. EU-SILC

Šaltinis: European Commission (2012). Female Labour Market Participation. Europe 2020. http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/31_labour_market_participation_of_women.pdf

Atliekami tyrimai ir kitų šalių patirtis rodo, kad svarbu kuo anksčiau padėti išvengti skurdo kultūros aplinkos vaiko gyvenime, t. y., kad vaikas, šeima gautų pagalbą kuo ankstyvesniame vaiko amžiuje. “ Patinka mums tai ar ne, svarbiausi elgesio modeliai, kurie susiformuoja, labai sunkiai pakeičiami, kai vaikas peržengia mokyklos slenkstį“. 24Skurdžioje, nemotyvuojančioje aplinkoje praleidęs savo ankstyvąją vaikystę vaikas netenka galimybių tinkamai įsitvirtinti vėlesniame gyvenime. Tokiu būdu, nors vėlesnės investicijos į vaiką gali didėti (pvz., pašalpos, paslaugos vaikams, šeimai), jų efektyvumas yra mažas, lyginant, koks būtų suteikus šeimai tinkamą pagalbą vaikui iki 5 metų ²⁵.

Lietuvoje ypatingai aktuali problema yra kaimo vietovių, skurdžiai gyvenančių šeimų, socialinės rizikos šeimų mažų vaikų (kol jie nelanko mokyklos) aprėptis ugdymo, dienos globos paslaugomis.

Vaikų iki 3 metų įtraukimas, teikiant dienos globos paslaugas, Lietuvoje didėja, nors ekonominės krizės laikotarpiu buvo stebimas mažėjimas. Šios paslaugos tampa vis labiau prieinamos kaimo vaikams, socialinę atskirtį patiriančioms šeimoms, kuriant multifunkcinius centrus.

9-6 Lentelė. Vaikų iki 3 metų dalis, gaunančių dienos globos paslaugas Lietuvoje

	2000	2004	2006	2008	2009	2010	2011	2012
Vaikų iki 3 metų dalis, gaunančių dienos globos paslaugas (proc. nuo atitinkamo amžiaus vaikų %)	13,7	19,3	23,5	23,2	21,3	16,8	17,3	18,2

Analizuojant kitų šalių patirtį labai įdomi JK patirtis, įgyvendinant programą vaikų skurdo mažinimui „Sure Start“. Teigiama, kad ji padėjo sumažinti vaikų skurdą 17, 5 proc.²⁶ Šie rezultatai buvo pasiekti labai sistemiškai ir kompleksiškai žiūrint į šeimų su vaikais skurdo ir socialinės atskirties problemą. Siekiant išvengti stigos universali pagalba buvo teikiama išskirtuose labiausiai rizikinguose regionuose, teritorijose. Galima būtų išskirti tokius pagrindinius minėtos programos veiklos aspektus:

- vienas iš labai svarbių veiksnių buvo paslaugų, įvairiapusiškos pagalbos šeimai užtikrinimas vaikams iki 4 metų;
- taip pat pabrėžiama, kad labai svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas (švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos institucijų);
- valstybė skyrė paramą vaikų ikimokyklinių įstaigų plėtrai, ypač skurdžiose teritorijose (toku būdu buvo įkurta 11 tūkst vietų vaikų priežiūrai);
- vaikų lopšelių- darželių mokesčių lengvatų šeimoms su žemomis pajamomis suteikimas;
- priimtas įstatymas (Childcare Bill, 2006), kad turi būti sudarytos lygios galimybės visų šeimų vaikams gauti tinkamos kokybės paslaugas, nepriklausomai nuo šeimos pajamų, taip pat užtikrinti kitą reikalingą pagalbą, siekiant gerinti skurdžiausiai gyvenančių vaikų padėtį. Ypatingas dėmesys kreipiamas paslaugų vaikams iki 5 metų kokybės užtikrinimui ;
- užtikrinti motinystės pašalpą iki 12 mėn.;
- darbas su tėvais, padedant jiems būti gerais tėvais, bendruomenės pagalba šeimoms
- pagalba tėvams integruojantis į darbo rinką;
- pagalba sveikatos priežiūrai ir kt.

Vertinant Lietuvos situaciją pagal išvardintus programos aspektus, daugelis jų įgyvendinti ar įgyvendinami Lietuvoje, nors tokio sistemiskumo bei kompleksiškumo kol kas nepavyksta pasiekti, nes vaikų skurdas išlieka labai didelis.

Taigi reikia daugiau prieinamų aukštos kokybės ikimokyklinio ugdymo paslaugų, kadangi pirminiai ir svarbiausi mokymosi pagrindai įgyjami ne mokykloje, o dar ikimokykliniame ugdyme. Vaikai, ateinantys iš rizikos šeimų ir dalyvaujantys kokybiškame ugdyme kartu su kitų šeimų vaikais mato teigiamus ir siektinus pavyzdžius, gausėja jų žodynas, išmokstama naujų elgesio modelių, tikėtina, kad tuomet jų pasiekimai mokyklose bus geresni. Kaip teigia Esping-Andersen (2009)²⁷, palyginus neseniai suprasta, kad mokymosi pamatas – taip pat kaip ir pagrindinės nelygybės – glūdi ikimokyklinėje fazėje ir kad mokyklos iš esmės nepajėgia kompensuoti blogo starto. Nobelio premijos laureatas Heckman taip pat teigia, kad didžiausia grąža gaunama investuojant į ikimokyklinį amžių – 0-6 metų ir mažėja proporcingai vėliau. Dar daugiau, investicijos labiausiai pasiteisina vaikams iš žemų pajamų šeimų, taip pat vaikams iš tautinių mažumų bendruomenių (Heckman, 2006²⁸). Tad investicijos į vaikų priežiūros tinklo užtikrinimą, ypač valstybinės, būtų svarbios lygių galimybių politikai. Investicijos atsiperka ne tik per padidėjusias gyvenimo galimybes vaikams, bet ir per didesnę moterų dalyvavimą užimtume.

Antra, mokyklinio amžiaus vaikų užimtumas taip pat reikalauja dėmesio. Dabartinė mokykloje praleidžiamo laiko sistema yra nepalanki dirbantiems tėvams. Pamokų laikas yra trumpas, o vasaros (ir kitos) atostogos yra ilgos. Siekiant didesnio vaikų turinčių tėvų užimtumo reikalinga keisti dabartinę sistemą taip, kad vaikai mokykloje praleistų daugiau laiko, o per atostogas būtų teikiamos nebrangios (nemokamos) vaikų užimtumo paslaugos. Vaikų ikimokyklinio ugdymo paslaugos bei geresnis darbo ir mokyklos darbo valandų ir atostogų harmonizavimas prisidėtų prie 27 straipsnio²⁹ (Pareigų šeimai turinčių darbuotojų teisė į lygias galimybes ir vienodą padėtį) 1 punkto c) dalies „plėtoti arba remti valstybines ir privačias paslaugas, ypač dieninės globos ir kitas vaikų priežiūros paslaugas“ bei 3 punkto „užtikrinti, kad pareigos šeimai netaptų svarbia priežastimi nutraukti darbo sutartį“ geresnio gyvenimo. Tyrimai rodo, kad kuo daugiau vaikų turima šeimoje, tuo sunkiau derinti

šeiminius ir darbo įsipareigojimus, ir tuo yra didesnis moterų iškritimo iš darbo rinkos lygis (turint 3 ar 4 vaikus moterų iškritimo iš darbo rinkos lygis gali siekti apie 50 proc. Belgijoje, Prancūzijoje, Lenkijoje).³⁰ Taigi svarbu užtikrinti kad moterys ir toliau galėtų dirbti darbo rinkoje. Apskritai vaikų turėjimas neigimai atsiliepia moterų tolimesnėms gyvenimo pajamoms ir senatvės pensijai³¹. Tinkamai organizuota šalių socialinės apsaugos sistema turėtų sumažinti neigiamus motinystės efektus (pvz., kaip tai daroma Skandinavijos šalyse).

Kartu ankstesni pastebėjimai yra susiję ir su Chartijos 16 straipsniu (Šeimos teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą) „Siekdamos užtikrinti būtinas sąlygas visapusiškam šeimos, kaip pagrindinės visuomenės ląstelės, vystymuisi, Šalys įsipareigoja prisidėti prie šeimos gyvenimo ekonominės, teisinės ir socialinės apsaugos tokiomis priemonėmis kaip socialinės ir šeimos pašalpos, palanki valstybės mokesčių politika, šeimos aprūpinimas būstu, lengvatos jaunavedžiams ir kitomis reikiamomis priemonėmis“. Taigi yra siūloma didinti kokybiškų ir įperkamų vaikų priežiūros paslaugų prieinamumą bei harmonizuoti darbo bei vaikų priežiūros ar mokyklų darbą laiką (OECD, 2012; Elborgh-Woytek ir kiti, 2013³²).

Vartojimo išlaidų sudėtis skirtingose pajamų grupės

Norint įvertinti kokią dalį skirtingoms pajamų grupėms (deciliams) priskiriami namų ūkiai išleidžia, buvo pasinaudota 2008 metų NŪBT duomenimis apie namų ūkių išlaidas. 2012 metų NŪBT išlaidų duomenys, dėl duomenų rinkimo ypatumų, negali būti nagrinėjami pagal atskiras gyventojų pajamų grupes. Galima atkreipti dėmesį, kad Statistikos departamento skaičiavimais, vidutinės išlaidos ir dalys skirtingoms produktų grupėms 2008 ir 2012 metais išliko gana panašios³³. Tuo remiantis daroma prielaida, kad ir skirtingiems pajamų deciliams priskirtų namų ūkių vartojimas galėjo išlikti panašus ir 2012 metais.

Apskaičiavus namų ūkių išlaidas remiantis 2008 metų Namų ūkių biudžetų tyrimo duomenimis matyti, kad didžiausia Lietuvos namų ūkių biudžeto dalis (31,3 proc.) yra skiriama maistui ir nealkoholiniams gėrimams (9-6. lentelėje parodoma kiekvienos prekių grupės santykinė dalis namų ūkių išlaidose). Daugiausiai maistui išleidžia antras decilis, kiek mažiau – pirmas (tikėtina, pirmas decilis vartoja daugiau namų ūkyje užsiaugintų produktų). Išlaidų maistui dalis biudžete mažėja augant pajamoms. Visose ES šalyse išlaidos maistui ir nealkoholiniams gėrimams sudaro didžiausia išlaidų dalį: kai kur jos siekia 18 proc. (Nyderlanduose ir šiek tiek daugiau Belgijoje), o Portugalijoje – 35 proc., Ispanijoje – 32,6 proc. (O’Donoghue et al, 2004³⁴). Kaip matyti, Lietuvoje šios išlaidos sudaro panašią biudžetų dalį kaip ir Pietų Europos valstybėse. Apskritai turtingesnėse šalyse išlaidų dalis maistui yra menkesnė nei mažiau turtingose (O’Donoghue et al, 2004). Lietuvoje pirmo ir dešimto decilio išlaidos maistui skiriasi 16 procentinių punktų (39,8 proc. ir 23,6 proc.). Lyginant kvintilius, skirtumas siekia 15 procentinių punktų. Apskritai lietuviai, po rumunų, didžiausią savo biudžeto dalį išleidžia maistui.

Antra didžiausia prekių grupė namų ūkių biudžetuose atitenka rutininei būsto priežiūrai, vandeniui, elektrai, dujoms ir kitam kurui, sudarydama vidutiniškai 13,6 proc. (daugiausiai išleidžia trečias decilis – 17,5 proc., mažiausiai dešimtas – 11 proc.).

9-6 lentelė. Vidutinės išlaidų dalys atskiroms prekių grupėms pagal disponuojamų ekvivalentinių pajamų decilius 2008 metais

Prekių grupės/Deciliai	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Vid
Maisto produktams ir nealkoholiniams gėrimams	39,8	40,4	37,9	36,1	34,3	34,4	30,8	29,0	26,6	23,6	31,3
Alkoholiams gėrimams ir tabako gaminiams	5,2	3,9	4,2	4,0	4,5	4,8	4,7	4,2	3,9	3,8	4,2
Drabužiams ir avalynei	8,4	8,1	7,5	7,7	7,0	8,3	9,2	9,4	11,1	10,8	9,2

Prekių grupės/Deciliai	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Vid
Būstui, vandeniui, elektrai, dujoms, kurui	15,0	17,2	17,5	16,9	15,2	13,0	12,4	11,9	12,7	11,0	13,6
Būsto apstatymui, įrangai, remontui	4,4	4,7	4,4	5,0	4,8	4,7	5,4	6,7	6,4	5,6	5,4
Sveikatos priežiūrai	3,3	5,0	5,4	5,2	5,7	4,4	4,0	4,7	3,1	3,4	4,2
Transportui	8,6	6,5	6,9	7,9	10,3	9,1	11,1	10,7	11,9	13,7	10,4
Ryšiams	4,6	4,6	4,9	4,7	5,0	4,9	5,6	5,0	4,6	4,7	4,9
Poilsui ir kultūrai	3,5	3,4	4,3	3,2	3,7	5,9	4,8	6,1	6,1	6,5	5,1
Švietimui	0,9	0,3	0,4	0,4	0,4	0,6	0,9	0,4	0,5	0,6	0,6
Viešbučiams ir maitinimo įstaigoms	2,2	2,7	2,8	3,1	3,8	5,3	5,6	6,9	6,7	9,5	5,7
Įvairioms prekėms ir paslaugoms	4,2	3,4	3,8	5,6	5,3	4,6	5,5	5,1	6,4	6,6	5,4
Viso	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Šaltinis: Ivaškaitė-Tamošiūnė V. (2014). Perskirstomasis pridėtinės vertės mokesčio vaidmuo Lietuvoje. Verslo sistemos ir ekonomika/ Business systems and economics Vol. 4 (1), 2014, p. 33.

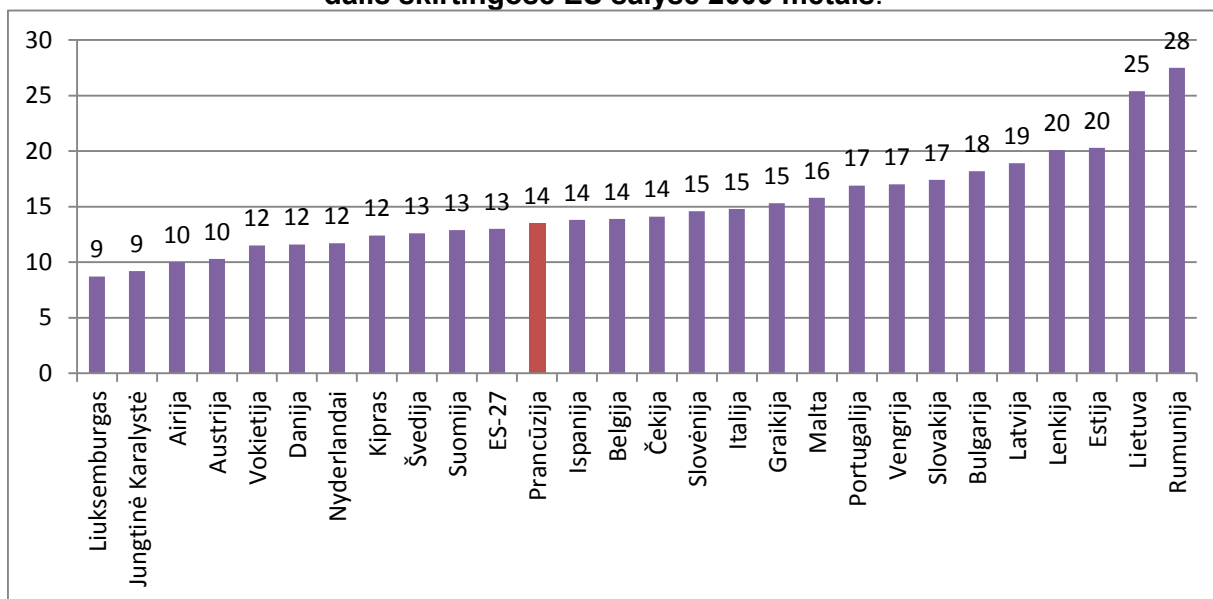
Ne pirmo būtinumo prekių grupėms (būsto apstatymui ir remontui, transportui, poilsiui ir kultūrai, viešbučiams, restoranams) skiriamų išlaidų dalis auga didėjant pajamoms. Ryšiams visuose deciliuose išleidžiama labai panašiai, sveikatai – didesnę biudžeto dalis skiria 2-5 deciliai, o sveikatai nedraugiškoms prekėms, tokioms kaip alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai, didžiausią biudžeto dalį skiria pirmo decilio namų ūkiai (nuo 2 iki 6 decilio išlaidų dalis šiai prekių grupei didėja, o nuo 7 – matomas mažėjimas). Švietimui skiriama dalis nepaklūsta aiškinimui remiantis pajamų augimo ryšiu. Poilsui ir kultūrai santykinai didesnę biudžeto dalį išleidžia 8-10 deciliai. Jie taip pat didesnę dalį skiria ir viešbučiams bei maitinimo įstaigoms.

Vidutiniškai mažiausia Lietuvos namų ūkių biudžetų dalis 2008 metais buvo skiriama švietimui (0,6 proc.; mažiausiai švietimui 0,3-0,4 proc. nuo savo visų išlaidų skiria 2-5 decilio namų ūkiai) bei sveikatos priežiūrai, alkoholio ir tabako gaminiams (po 4,2 proc.).

Eurostat 2009 metų duomenimis (paskutiniai metai, kai pateikiami ir Lietuvos duomenys), Lietuva yra antra daugiausiai maistui ir nealkoholiniams gėrimams išleidžianti šalis po Rumunijos (9-9 pav.)³⁵. Šie duomenys rodo šalies namų ūkių skurdumą ir sunkumus patenkinti būtiniausius savo poreikius (jeigu dar įtrauksime ir biudžeto išlaidų dalį būsto apšildymui, vandeniui, elektrai), o taip pat ribotas galimybes patenkinti kitus poreikius (pvz., poilsiui ir kultūrai: minėtos šalys mažiausią dalį savo namų ūkių biudžetų gali skirti šiai sričiai).

Analizuojant išlaidų struktūrą svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad namų ūkių išlaidos dažniausiai nesutampa su pajamomis. Didesnių pajamų namų ūkių daugiau gali skirti taupymui, kai tuo tarpu žemesnės pajamos reiškia, kad bus skiriamos tik vartojimui. Kokios yra namų ūkių disponuojamos pajamos, išlaidos bei kokia dalis skiriama taupymui parodyta 9-7 lentelėje. Taupymo lygis apibrėžiamas kaip (disponuojamos pajamos – išlaidos)/disponuojamos pajamos (O'Donoghue et al, 2004, p.736).

9-9 paveikslas. Maistui ir nealkoholiniams gėrimams skiriama namų ūkių biudžetų dalis skirtingose ES šalyse 2009 metais.

Šaltinis: Eurostat [tsdpc520]37

Lietuvoje, pajamų pasiskirstymo apačioje esančiuose namų ūkiuose, išlaidos viršija pajamas (pirmų trijų decilių). Ypatingai išsiskiria pirmas decilis, kuriame taupymo lygio rodiklis siekia – 51 proc.. Pažymėtina, kad taupymo lygis didėja augant pajamoms (10 decilyje taupymo lygis yra per 42 proc.).

9-7 lentelė. Namų ūkių disponuojamos pajamos, išlaidos ir taupymo lygis ekvivalentinių disponuojamų pajamų deciliuose 2008 metais

Deciliai	Visos išlaidos, Lt.	Disponuojamos pajamos, Lt.	Taupymo lygis
1	1050,2	695,9	-50,9
2	1110,1	997,6	-11,3
3	1244,9	1227,8	-1,4
4	1490,0	1554,4	4,1
5	1692,5	1929,2	12,3
6	1883,6	2268,4	17,0
7	2238,3	2781,5	19,5
8	2441,7	3290,8	25,8
9	2957,0	4075,5	27,4
10	3215,1	5581,7	42,4
Vidut.	1931,8	2439,2	20,8

Šaltinis: Ivaškaitė-Tamošiūnė V. (2014). Perskirstomasis pridėtinės vertės mokesčio vaidmuo Lietuvoje. Verslo sistemos ir ekonomika/ Business systems and economics Vol. 4 (1), 2014, p. 32.

Tendencijos atitinka O'Donoghue ir jo kolegų pastebėjimus, kad pajamų pasiskirstymo apačioje esantys namų ūkiai yra neto išlaidautojai, o viršuje – neto taupytojai. Tai, kad nemažos dalies namų ūkių išlaidos yra didesnės už disponuojamas pajamas, pasak O'Donoghue ir kitų, yra įprasta namų ūkių tyrimų ypatybė daugelyje šalių, kuri bent jau iš dalies parodo, kad namų ūkiai dažnai neatskleidžia visų savo pajamų. Autoriai, lygindami skirtingas ES šalis 2004 metais konstatuoja, kad žemiausias taupymo lygis yra Švedijoje, kur pirmame decilyje išlaidos viršija pajamas dvigubai (-209 proc.), taip pat Portugalijoje (-203

proc.), o mažiausias skirtumas Belgijoje siekia -14 proc. Pajamų pasiskirstymo viršuje esantys Prancūzijos namų ūkiai sutaupo maždaug 16 proc. savo pajamų, tuo tarpu suomiai – 52 proc., o švedai – 47,5 proc. Aukščiausio pajamų decilio lietuviai taip pat mažai teatsilieka nuo skandinavų, kadangi taupymo lygis siekia 42,2 proc. Lietuvoje jau ketvirtame decilyje taupymo lygis yra teigiamas, kai tuo tarpu O'Donoghue ir kitų atliktame tyrime matyti, kad daugelyje šalių teigiami rodikliai pasiekiami tik 7 ar 8 deciliuose (išimtis Belgija, kur jau ketvirtame decilyje taupymo lygis yra teigiamas; Suomijoje - šeštame) (O'Donoghue et al, 2004, p.25³⁸).

Vartojimo krepšeliai

Siekiant išplėtoti pavyzdinį biudžeto krepšelį, kurio sudėtis ir dydis parodytų minimalias pajamas, reikalinga apsispręsti dėl adekvatumo sąvokos. Kyla klausimas apie kiek asmenų mes šnekame, kur jie gyvena, kokį laikotarpį pavyzdinis krepšelis turėtų apimti ir kas nusprendžia kad tai yra pakankamas krepšelis. ES jau yra išplėtoti kai kurie indikatoriai ES, vertinantys materialinę deprivaciją: yra sudarytas sąrašas daiktų, kurie socialiai pripažįstami kaip būtini. Eurobarometro tyrime yra klausiama, ar namų ūkiai gali apsimokėti skolas, ar gali bent 1 savaitę per metus atostogauti, palaikyti pakankamą šilumą namie, valgyti mėsą, vištieną ar žuvį kas antrą dieną, ar turi televizorių, mašiną, skalbimo mašiną ir pan. (EAPN, 2010³⁹). Tačiau šalys turi kiek kitokius gyvenimo standartus, be to, neįtraukiami tokie svarbūs dalykai, kaip galimybė gyventi tinkamame būste, galimybė dalyvauti socialiniame, kultūriniame gyvenime, sveikata ir pan.

Taigi siūloma išplėtoti pavyzdinius biudžetų krepšelius skirtingiems namų ūkių tipams. Tai leistų geriau pamatyti kiek išlaidų reikalinga namų ūkiui, kad būtų patenkinti narių poreikiai. Jie taip pat leidžia pamatyti, kurie namų ūkio tipai dažniau susiduria su problemomis ir kur reikalinga formuoti naujas politikos priemones. Taigi pavyzdiniai standartiniai biudžetai turi remtis bendra metodologija, kuri nustato baigtinį prekių ir paslaugų rinkinį, kuris yra reikalingas oriam asmens dalyvavimui visuomenėje (EAPN, 2010⁴⁰). Toks sudarytas krepšelis turi būti mokslininkų, ekspertų ir focus grupių tyrimo rezultatas, jame taip pat reikalinga įtraukti skurdą patiriančius asmenis. Tokie krepšeliai prisideda prie informuotų diskusijų apie tai, koks minimalių pajamų lygis yra pakankamas, kokia socialinė infrastruktūra yra reikalinga ir kokius sprendimus reikia daryti siekiant išvengti asmens pajėgumų deprivacijos ir siekiant užtikrinti teises į pilnavertį asmens dalyvavimą visuomenėje. Siekiai mažinti skurdo ir socialinės atskirtis lygį minimi Europos 2020 tiksluose, o taip pat skurdo rizikos lygio ir namų ūkio bruto pajamų stebėseną akcentuojama socialinėje švieslentėje⁴¹.

Taigi plėtojant pavyzdinį krepšelį siūloma įtraukti (EAPN, 2010⁴²):

Pastovias išlaidas (nuoma, paskolos, šildymas, elektra, vanduo, telefonas, kabelinė televizija, draudimai, mokyklos išlaidos, vaikų priežiūra, transportas ir pan.).

Atsargines išlaidas (baldai, rūbai ir batai, sveikatos priežiūra, nauji namų prietaisai, komunikacines priemones (kompiuteris, telefonas, televizorius, kt.), atostogos ir pan.).

Kasdienės išlaidas (maistas, asmeninė priežiūra (higiena), valymo reikmenys, pan.).

Išlaidos socialiniam, kultūriniam ir politiniam dalyvavimui (kultūrinės veiklos, dovanos, socialiniai susitikimai, pan.).

Taip pat reikalinga atsižvelgti į specifinį geografinį/ kultūrinį, o taip pat socialinį ir ekonominį kontekstą (kai kurių dalykų reikia mieste, o kitų – kaimo vietovėse ir pan. Pvz., automobilio reikalingumas gali būti didesnis kaimo vietovėse, kur menčiau išplėtotą viešojo transporto infrastruktūrą). Taip pat svarbu vengti sudaryti minimalų "išgyvenimo" krepšelį, bet įtraukti tikrąsias dalyvavimo visuomeniniame gyvenime išlaidas, aklaui nekopijuoti žemesnių namų ūkių vartojimo įpročių (pateikiant tai kaip minimalų reikalingą krepšelį), kadangi tokie asmenys gali būti mažiau informuoti ir turėti siauresnį pasirinkimą. Atskirti skurdo (skurdo ribos) sąvoką nuo pakankamo vartojimo lygio. Siūloma daugiau remtis A. Sen išplėtotą ir Nussbaum

papildyta "Pajėgumų prieiga⁴³" ir sieti krepšelį su Universaliomis žmogaus teisėmis ar ES teisių dokumentais.

Pavyzdinius biudžetų krepšelius skirtingiems namų ūkių tipams, pagal socialines, ekonomines, demografines charakteristikas, yra išplėtojusios tokios šalys kaip Airija⁴⁴, Malta⁴⁵, Jungtinė Karalystė⁴⁶, Nyderlandai⁴⁷, Suomija⁴⁸ ir kt. Pvz., Jungtinėje Karalystėje taip pat buvo analizuoti vyresnio amžiaus žmonių vartojimo ypatumai⁴⁹. Viename naujesnių EK finansuojamų projektų ImPRovE Belgijos mokslininkai siekia išplėtoti pavyzdinius krepšelius Belijai, Suomijai, Graikijai, Vengrijai, Italijai ir Ispanijai, kurie remtųsi tuo pačiu teoriniu ir metodiniu pagrindu⁵⁰. Tam bus naudojama trijų žingsnių procedūra: 1) apibrėžti socialiniai priimtini gyvenimo standartus, kuriuos turėtų atspindėti pavyzdiniai biudžetai. 2) pagal tai bus sudaromi: tarpiniai poreikiai, konkretus prekių ir paslaugų krepšelis ir įkainoti šių prekių ir paslaugų sąrašai. 3) galiausiai krepšeliai testuojami pasitelkiant fokus grupių metodiką ir jie adaptuojami, atsižvelgiant į diskusijos rezultatus. Tikimasi, kad išplėtotą metodologiją bus galima naudotis plėtojant ir kitų šalių biudžetų krepšelius, o taip pat bus padarytas tvaresnis pagrindas palyginimams tarp šalių.

Lietuvai konkrečių krepšelių šiame etape sudaryti būtų sudėtinga, dėl tokio krepšelio sudarymo aprėpties ir imlumo laikui (siekiant įvertinti maisto kaloringumą ir dietologinius reikalavimus skirtingoms žmonių amžiaus grupėms, būsto nuomos iš išlaikymo kainas skirtinguose miestuose ir kaimo vietovėse, paslaugų kainas ir pan.). Šiai užduočiai būtų reikalingas atskiras projektas ir grupės suinteresuotų asmenų.

Vienas iš ankstesnių bandymų sudaryti vartojimo prekių krepšelį Lietuvos gyventojams buvo atliktas Rasos Zabarauskaitės. Ji savo daktaro disertacijoje „Skurdo matavimas ir mažinimo kryptys Lietuvoje“ (2008)⁵¹, pagal išsamiai aprašytą metodologiją sudarė atskiras skurdo ribas (maisto, ne maisto) didžiųjų, kitų miestų gyventojams bei kaimo gyventojams. Apskaičiuojant maisto skurdo ribas buvo atsižvelgta į rekomenduojamas maistinių medžiagų ir energijos normas asmeniui (suaugusiam, skirtingo amžiaus vaikui) parai. Ne maisto skurdo riba buvo apskaičiuota remiantis faktinėmis namų ūkio išlaidų dalimis maistui ir ne maistui skirtinguose regionuose, remiantis žemesnių nei vidurkis decilių išlaidų informacija. Tuomet yra apskaičiuojama teritorinė skurdo riba: apskaičiuojamas vidutinis suaugusių ir vaikų skaičius namų ūkiuose atskiruose regionuose ir apskaičiuojama ekvivalentinė skurdo riba vienam ekvivalentiniam asmeniui tam tikrame regione. Autorė pastebi, kad ekvivalentinės skalės naudojamos apskaičiuojant tik ne skurdo ribą, kadangi maisto ribos suaugusiems jau yra minimalios, o vaikams – optimalios ir negali būti mažinamos.

Zabarauskaitės apskaičiuotos maisto ir ne maisto skurdo ribos vienam vaikui ir vienam suaugusiam asmeniui 2006 metais pateiktos 9-8 lentelėje.

9-8 lentelė. Maisto ir ne maisto skurdo ribos vienam vaikui ir vienam suaugusiam asmeniui per mėnesį pagal namų ūkio gyvenamąją vietą, Lt

	Maisto skurdo riba, Lt.			Ne maisto skurdo riba ⁵² , Lt.		
	Didieji miestai	Kiti miestai	Kaimas	Didieji miestai	Kiti miestai	Kaimas
vaikas	231,0	214,0	212,0	180,65	141,85	97,85
suaugęs	200,0	185,0	176,0	156,4	122,6	81,25

Šaltinis: Zabarauskaitė R. (2008), p.76.

Galiam, apskaičiuojamos trys teritorinės skurdo ribos vienam ekvivalentiniam vartotojui, diferencijuotos pagal namų ūkio gyvenamąją vietą: didžiuosiuose miestuose – 455 Lt; kituose miestuose – 387 Lt; kaime – 312 Lt. Atsižvelgiant į tai, kad vienam darbingo amžiaus asmeniui teko 0, 4 vaiko, siūlomas minimalus atlyginimas po mokesčių turėjo siekti 787 litus per mėn. (atsižvelgiama į skirtingas maisto ir ne maisto ribas vaikui ir suaugusiam).

2006 metais, autorės teigimu, didžiuosiuose miestuose maisto išlaidos žemesnes pajamas nei vidurkis gaunančiuose namų ūkiuose sudarė – 39 proc., kituose miestuose - 43 proc. ir kaime – 52 proc. namų ūkių biudžetų. Atsižvelgiant vien į 2006 metams ir 2012 metams vidutiniškai skiriamų namų ūkių biudžetų dalis⁵³, nors ir dėl metodikų skirtumų mažai palyginamas, tačiau galima daryti prielaidą, kad reikšmingai maistui ir ne maistui skiriama biudžetų dalis skirtingose teritorijose nesiskyrė. Taigi, remiantis jau atliktais Zabarauškaitės skaičiavimais, laikantis prielaidos, kad išlaidų struktūra išlieka panaši, ir pritaikius vartotojų kainų indeksą (gruodžio mėn., palyginus su praėjusių metų mėn.), galima apskaičiuoti naujas teritorines skurdo ribas 2007-2013 metams (9-9 lentelė.), bei maisto ir ne maisto skurdo ribas (9-10 lentelė).

9-9 lentelė. Teritorinės skurdo ribos vienam ekvivalentiniam vartotojui per mėnesį pagal namų ūkio gyvenamąją vietą, Lt.

	Paskaičiuota skurdo riba, Lt.			Vartotojų kainų indeksas ⁵⁴
	Didieji miestai	Kiti miestai	Kaimas	
2006	455	387	312	
2007	492	418	337	108.1
2008	534	454	366	108.5
2009	541	460	371	101.3
2010	561	477	385	103.8
2011	580	494	398	103.4
2012	596	507	409	102.8
2013	599	509	411	100.4
2014 05	602	512	413	100.6

Šaltinis: apskaičiuota remiantis Zabarauškaitės (2008) apskaičiuotomis skurdo ribomis 2006 metams ir pritaikius vartotojų kainų indeksą 2007-2013 metams

9-10 lentelė. Maisto ir ne maisto skurdo ribos vienam vaikui ir vienam suaugusiam asmeniui per mėnesį pagal namų ūkio gyvenamąją vietą, Lt 2007-2013 metais

	Maisto skurdo riba			Ne maisto skurdo riba		
	Didieji miestai	Kiti miestai	Kaimas	Didieji miestai	Kiti miestai	Kaimas
2006						
vaikas	231	214	212	181	142	98
suaugęs	200	185	176	156	123	81
2007						
vaikas	250	231	229	195	153	106
suaugęs	216	200	190	169	133	88
2008						
vaikas	271	251	249	212	166	115
suaugęs	235	217	206	183	144	95
2009						
vaikas	274	254	252	215	169	116
suaugęs	238	220	209	186	146	97
2010						

	Maisto skurdo riba			Ne maisto skurdo riba		
	Didieji miestai	Kiti miestai	Kaimas	Didieji miestai	Kiti miestai	Kaimas
vaikas	285	264	261	223	175	121
suaugęs	247	228	217	193	151	100
2011						
vaikas	295	273	270	230	181	125
suaugęs	255	236	224	199	156	104
2012						
vaikas	303	281	278	237	186	128
suaugęs	262	243	231	205	161	107
2013						
vaikas	304	282	279	238	187	129
suaugęs	263	243	232	206	161	107
2014 05						
vaikas	306	283	281	239	188	130
suaugęs	265	245	233	207	162	108

Šaltinis: apskaičiuota remiantis Zabarauskaitės (2008) apskaičiuotomis skurdo ribomis 2006 metams ir pritaikius vartotojų kainų indeksą 2007-2013 metams

Taigi, atlikti skaičiavimai rodo, kad dabartinės socialinė pašalpa, kuri siekia 350 litų vienam gyvenančiam asmeniui, nepakanka net kaimo vietovėje gyvenančiam ekvivalentiniam asmeniui patenkinti būtinųjų savo poreikių. Pagal apskaičiuotas vien maisto skurdo ribas matyti, kad tokio dydžio socialinė pašalpa greičiau artimesnė maisto skurdo ribai. Tačiau tokiu atveju labai kritikuotinas ekvivalentinių skalių naudojimas antram (0,8), trečiam ir paskesniai nariui (0,7) naudojimas. Jeigu namų ūkyje gyvena tarkim 4 asmenų šeima, tai vaikams skiriamas pašalpos dydis siekia vos 245 litus, o tokio dydžio paramos nepakanka nei mieste, nei kaime gyvenančio vaiko maisto poreikiams patenkinti. Žinoma, tai iš dalies kompensuojama kitomis paramos rūšimis. 214 metų I ketvirčio duomenimis, 24, 6 proc. (arba 99419 vaikų)⁵⁵ nuo bendro mokinių, kurie ugdomi pagal priešmokyklinio ar bendrojo ugdymo programas, skaičiaus gavo nemokamą maitinimą mokykloje. Vis dėlto, išlieka sezoniškumo problema dėl trumpų mokslo metų. Taip pat gaunantys socialinę pašalpą taip pat gali gauti kompensacijas šildymui, karštam ir šaltam vandeniui. Tačiau net ir įtraukus šią papildomą paramą, akivaizdu, kad pinigine socialinė parama nepakankama patenkinti ne tik maisto, bet ir švietimo, sveikatos pagrindinius poreikius. Atskira problema – būsto klausimas: tiek apskritai būsto turėjimas, tiek adekvataus gyvenimui būsto turėjimas. 2012 metų duomenimis, gyventojų dalis, kurie gyvena būste, kuriame varva stogą, yra drėgnos sienos, supuvę langai ar grindys, sudaro 17,6 proc. (ES vidurkis – 15,1)⁵⁶; kuriame nėra tualetu su nutekamuoju vandeniu – 15,8 (ES – 3 proc.; tai yra 4 didžiausia dalis po Rumunijos, Bulgarijos ir Latvijos)⁵⁷; kuriame nėra vonios arba dušo – 14,8 proc. (ES- 2,7; trečia didžiausia dalis po Rumunijos ir Latvijos)⁵⁸. Tai parodo, kad nėra įgyvendinamas pataisytos Europos socialinės chartijos 31 straipsnis (teisė į būstą): 1. Remti galimybes turėti atitinkamo standarto būstą. 3. Padaryti būsto kainą prieinamą tiems, kurie neturi pakankamai lėšų. Nors 3 punktą iš dalies įgyvendinamas teikiant paramą paskoloms, tačiau yra nustatytas vienodas pajamų normatyvas nepriklausomai nuo gyvenimo vietos, o tai apriboja realias galimybes pasinaudoti lengvatomis pvz., Vilniuje gyvenančioms šeimoms. Tai taip pat siejasi ir su 16 Europos socialinės chartijos punkto dalimi „šeimos aprūpinimas būstu, lengvatos jaunavedžiams ir kitomis reikiamomis priemonėmis“. Nors Lietuvoje kai kurie asmenys (šeimos) gali pretenduoti į socialinį būstą, apskritai socialinė parama būstui Lietuvoje yra pati mažiausia ES. Tiek Lietuvoje, tiek ir Portugalijoje socialiniam būstui skiriama socialinių išlaidų dalis siekia vos 0,01 proc. (kai ES vidurkis yra 2,08 proc. 2011 metais)⁵⁹.

Pagal atliktus skaičiavimus, teritorinė skurdo riba didžiųjų miestų gyventojams, siekiant, kad gyventojai patenkintų ne tik maisto, bet ir kitus svarbiausiu poreikius, 2013 metais turėtų siekti 599 litus ekvivalentiniam vartotojui (9-9 lentelė). Kituose miestuose ir kaimuose ši skurdo riba būtų žemesnė.

EK rekomendacija, kad minimalios pajamos sudarytų 60 proc. disponuojamų ekvivalentinių pajamų – kol kas atrodo nelabai realus ar įgyvendinamas tikslas. 40 proc. disponuojamų ekvivalentinių pajamų skurdo riba taip pat dar sunkiai pasiekama. 2012 metais Lietuvoje tai sudarytų 497 litų. Įdomu tai, kad šis dydis yra artimas anksčiau apskaičiuotai 2012 metų skurdo ribai kituose Lietuvos miestuose – 507 litai (9-9 lentelė). Vis dėlto, egzistuoja dideli skirtumai ir pragyvenimo kaštai tarp didžiųjų miestų, mažesnių miestų ir kaimo gyventojų (2012 metais Lietuvoje apskaičiuota rekomenduojama skurdo riba didžiuosiuose miestuose galėjo siekti 596 Lt, o kaimuose – 409 Lt.). Kai kurios šalys (pvz., Austrija), moka didesnę socialinę paramą Vienoje gyvenantiems asmenims. Taigi, būtų tikslinga svarstyti skirtingų teritorinių ribų apskaičiavimo skurdo ribą remiantis 40 proc. ekvivalentinių disponuojamų pajamų mediana konkrečiame regione.

Vis dėlto, siūlomos teritorinės skurdo ribos proporcija lyginant su minimaliu neto darbo užmokesčiu (kurį gauna vis dar didelė dalis šalies gyventojų) yra per didelė. Pastaraisiais keliais metais santykis tarp minimalios algos bei socialinės pašalpos mažėjo (t. y., socialinė pašalpa sudarė vis mažesnę minimalaus atlyginimo dalį). Minimali alga buvo didinama, o socialinė parama, priešingai, mažinama, jei namų ūkyje gyvena daugiau nei 1 asmuo (taikant ekvivalentines skales). Ir vis viena, pagal apskaičiuotas ribas matyti, kad minimalus darbo užmokestis gali patenkinti tik vieno asmens poreikius, tačiau jeigu šeima turi vaikų – visų namų ūkio narių net pagrindinių poreikių patenkinimas yra neįmanomas. Taip yra pažeidžiamas pataisytos Europos socialinės chartijos 4 straipsnis (Teisė į teisingą atlyginimą): 1. Pripažinti darbuotojų teisę į tokį atlyginimą, kuris garantuotų jiems ir jų šeimoms normalų gyvenimo lygį. Todėl pirmiausia svarbu ir toliau kelti minimalios algos didinimo klausimą, o vėliau, ypatingai atsižvelgti į šeimų, turinčių vaikus būtinuosius poreikius, kad suteikiama socialinė pašalpa užtikrintų kokybišką maitinimąsi bei būtinųjų švietimo poreikių patankinimą, siekiant išvengti skurdo perdavimo iš kartos į kartą.

Nors čia ir parodyti preliminarūs skaičiavimai, remiantys Zabarauskaitės (2008) sudaryta metodika, tačiau siekiant skurdo ribas pritaikyti 2014 metų situacijai, būtų tikslingiausia perskaičiuoti naujus rekomenduojamus maisto krepšelius ir ne maisto skurdo ribas, kurios įtrauktų ir būtinus švietimo, kultūros, sveikatos ir pan. poreikius. Šiuo tikslu būtų naudinga įsitraukti į tyrimus, kuriuos atlieka užsienio mokslininkai, kaip tik šiuo metu siekdami suformuoti krepšelius skirtingiems Europos miestams ir skirtingoms ES šalims. Krepšelio sudarymas atsižvelgiant į skirtingas gyvenamąsias vietas, skirtingus namų ūkių tipus, yra ne viena mėnesį trunkantis daugelio suinteresuotų asmenų darbas. Įsijungus į tarptautinius tyrimus būtų geriau užtikrinamas Europos socialinės chartijos 30 straipsnis (teisė į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties): „Šalys įsipareigoja: a) laikydamosi visuotinai priimtino ir suderinto požiūrio, imtis priemonių ir plėsti veiksmingas galimybes, kad darbas, būstas, mokymas, išsilavinimas, kultūra, socialinė ir medicinos pagalba būtų prieinami skurdo ir socialinės atskirties sąlygomis gyvenantiems asmenims bei jų šeimoms arba tiems, kuriems gresia pavojus patekti į tokią padėtį) peržiūrėti šias priemones, kad prireikus jos būtų pertvarkytos“.

- ¹ Frazer H., Marlier E. (2009). Minimum Income Schemes Across EU Member States. Synthesis Report. Overview based on the national reports prepared by the EU Network of National Independent Experts on Social Inclusion
- ² European Parliament resolution of 20 October 2010 on the role of minimum income in combating poverty and promoting an inclusive society in Europe (2010/2039(INI))
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0375+0+DOC+XML+V0//EN>
- ³ Marchal S., Marx I., Van Mechelen N. (2011) Do Europe's Minimum Income Schemes Provide Adequate Shelter against the Economic Crisis and How, If at All, Have Governments Responded? IZA DP No. 6264
<http://ftp.iza.org/dp6264.pdf>
- ⁴ Frazer H., Marlier E. (2009). Minimum Income Schemes Across EU Member States. Synthesis Report. Overview based on the national reports prepared by the EU Network of National Independent Experts on Social Inclusion
- ⁵ Peña-Casas R., Ghailani D., Sabato S., Nicaise I. (2013). Towards a European minimum income. European Economic and Social Committee. No EESC/COMM/03/2013. http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/revenueminimum_etude-ose_vfinale_en--2.pdf
- ⁶ Figari, F., Matsaganis, M., & Sutherland, H. (2011). Are European social safety nets tight enough? Coverage and adequacy of minimum income schemes in 14 EU countries (No. GINI Discussion paper no.2).
- ⁷ Vandenbroucke F., Cantillon B., Van Mechelen N., Goedemé T., Van Lancker A. (2012) The EU and Minimum Income Protection: Clarifying the Policy Conundrum. Working Paper No. 12 / 05 June 2012
- ⁸ Vandenbroucke F., Cantillon B., Van Mechelen N., Goedemé T., Van Lancker A. (2012) The EU and Minimum Income Protection: Clarifying the Policy Conundrum. Working Paper No. 12 / 05 June 2012
- ⁹ Goedemé T. (2013). Minimum Income Protection for Europe's Elderly: What and How Much has been Guaranteed during the 2000's. In Marx I. and Nelson K. (red.) Minimum Income Protection in Flux. Palgrave Macmillan
- ¹⁰ Vandenbroucke F., Cantillon B., Van Mechelen N., Goedemé T., Van Lancker A. (2012) The EU and Minimum Income Protection: Clarifying the Policy Conundrum. Working Paper No. 12 / 05 June 2012
- ¹¹ Ten pat.
- ¹² Reikia atkreipti dėmesį, kad čia analizuojami tik socialinio draudimo mokesčiai, kuriuos moka arba samdomi darbuotojai, arba savarankiškai dirbantys asmenys (ar savanoriškai besidraudžiantys). Darbdavio socialinio draudimo įmokų dalis (samdomo darbo atveju nėra vertinama).
- ¹³ Savanoriškas draudimas nėra paplitęs (SoDros pajamos iš savanoriško draudimo lėšų visai nereikšmingos (nesiekia nei vienos dešimtosios procento nuo visų pajamų)).
- ¹⁴ Kokios mokesčių ir kitos lengvatų gali būti taikomos šeimoms, turinčioms vaikų, pateikta šios ataskaitos dalyje: „Išanalizuoti ir palyginti Europos šalių praktikoje taikomas įvairias mokesčių ir kitokias lengvatas, įgalinančias pagyvenusius (vyresnio amžiaus žmonių), moterų ar praktinio darbo patirties neturinčių asmenų aktyvesnį dalyvavimą darbo rinkoje, sukuriant palankesnes teises bei finansines sąlygas“ skirsnyje apie siūlomi sprendimus, siekiant padidinti moterų dalyvavimą darbo rinkoje.
- ¹⁵ Salanauskaitė ir Verbist taip pat analizavo kitų šalių vaiko išmokų ir mokesčių lengvatų dizaino poveikį Lietuvos namų ūkių situacijai. Geriausiai pajamų nelygybę tarp vienišų tėvų auginančių vaikus mažina Vengrijos taip vadinami mokesčių kreditai (tuo tarpu Slovėnijos ir Čekijos vaiko išmokos, kurios yra veiksmingos mažinant pajamų nelygybę savo šalyse, Lietuvos atveju reikšmingesnio vaidmens nevaizduoja). Daugiau apie tai galima paskaityti: Salanauskaitė L., Verbist G. (2011). Is the „Neighbours“ Lawn Greener? Comparing Family Support in Lithuania and Four other NMS.
- ¹⁶ Eurostat, [t2020_50]
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_50&language=en
- ¹⁷ Eurostat [tespn100]
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tespn100&language=en>
- ¹⁸ Eurofound (2014), Third European Quality of Life Survey – Quality of life in Europe: Families in the economic crisis, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- ¹⁹ Eurostat [tessi121]
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tessi121&language=en>
- ²⁰ Eurostat [tps00106]
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00106&language=en>
- ²¹ ESSPROS Manual The European System of integrated Social PROtection Statistics (ESSPROS). 2011 edition. P.49.
- ²² Eurofound (2014), Third European Quality of Life Survey – Quality of life in Europe: Families in the economic crisis, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- ²³ IMF (2012) Fiscal Policy and Employment in Advanced and Emerging Economies. IMF, Fiscal Affairs Department. Prieiga per internetą: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/061512.pdf>
- ²⁴ ILO (2012). Global Employment Trends for Women 2012. International Labour Office. Geneva: ILO, 1 v.
- ²⁵ <http://www.nordicwelfare.org/PageFiles/6305/Presentations/EdwardMelhuish.pdf>

- ²⁶ United Kingdom 2006. Sure Start. Minutes. Peer Review Meeting. London, UK. 4-5 May 2006.
- ²⁷ Esping-Andersen G. (2009). *Incomplete Revolution: Adapting Welfare States to Women's New Roles*. Polity press.
- ²⁸ Heckman J. J. (2006). Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. *Science* 312, 1900 (2006)
- ²⁹ Europos socialinė chartija (pataisyta). Valstybės žinios, 2001-06-08, Nr. 49-1704
- ³⁰ Brugiavini A., Pasini G., Trevisan E. (2010). Maternity and Labour Market Outcome: Short and Long Term Effects. *Manheim institute for the Economics of Ageing*. 222-2010
- ³¹ Fitzenberger B., Steffes S., Strittmatter A. (2010). Return-to-Job During and After Maternity Leave. *ZEW Discussion Paper No. 10-103*.
- ³² OECD (2012), *Closing the Gender Gap: Act Now*, OECD Publishing
- Katrin Elborgh-Woytek, Monique Newiak, Kalpana Kochhar, Stefania Fabrizio, Kangni Kpodar, Philippe Wingender, Benedict Clements, and Gerd Schwartz (2013). *Women, Work, and the Economy: Macroeconomic Gains From Gender Equity*. INTERNATIONAL MONETARY FUND Strategy, Policy, and Review Department and Fiscal Affairs Department SDN13/10. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2013/sdn1310.pdf>
- ³³ <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3090201&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=5787&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>
- ³⁴ O'Donoghue, C., Baldini, M., and Mantovani, D. (2004). Modelling the Redistributive Impact of Indirect Taxes in Europe: an Application of EUROMOD. *EUROMOD Working Paper No. EM7/01*.
- ³⁵ Dėl metodikos skirtumų, procentinės dalys, skiriamos maistui ir nealkoholiniams gėrimams Eurostat ir Lietuvos statistikos departamento pateikiamuose leidiniuose skiriasi.
- ³⁶ O'Donoghue, C., Baldini, M., and Mantovani, D. (2004). Modelling the Redistributive Impact of Indirect Taxes in Europe: an Application of EUROMOD. *EUROMOD Working Paper No. EM7/01*
- ³⁷ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdpc520&language=en>
- ³⁸ O'Donoghue, C., Baldini, M., and Mantovani, D. (2004). Modelling the Redistributive Impact of Indirect Taxes in Europe: an Application of EUROMOD. *EUROMOD Working Paper No. EM7/01*.
- ³⁹ EAPN (European Anti-Poverty Network) (2010). Using reference budgets for drawing up the requirements of a minimum income scheme and assessing adequacy. *Peer Review in Social Protection and Social Inclusion*.
- ⁴⁰ Ten pat.
- ⁴¹ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-837_en.htm
- ⁴² EAPN (European Anti-Poverty Network) (2010). Using reference budgets for drawing up the requirements of a minimum income scheme and assessing adequacy. *Peer Review in Social Protection and Social Inclusion*.
- ⁴³ Storms, B., T. Goedemé, K. Van den Bosch, and K. Devuyt (2013), Towards a common framework for developing cross-nationally comparable reference budgets in Europe. *ImPRovE Methodological Paper No. 13/02*. Antwerp. Daugiau apie A.Sen pajėgumų preiğą galima paskaityti Ivaškaitė-Tamošiūnė, V, Lazutka, R. (2009) Kartų, lyčių ir šeimų gerovės skirtumai // Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės. Vilnius. STI. p.336-365.
- ⁴⁴ Collins M., Mac Mahon B., Weld G., Thornton R. (2012) A MINIMUM INCOME STANDARD FOR IRELAND A consensual budget standards study examining household types across the lifecycle. *Studies in Public Policy: 27* ir Collins M., Mac Mahon B., Weld G., Thornton R. (2012). The Cost of Work: Insights from Minimum Income Standards Research for Ireland. *NERI WP 2012/no3*.
- ⁴⁵ McKay L., Sammut J., Farrugia K., Piscopo S. (2012). A Minimum Budget for a Decent Living. A research study by Caritas Malta focusing on three low-income household categories.
- ⁴⁶ Davis, A., Hirsch, D., Smith, N., Beckhelling, J., and Padley, M. (2012), A minimum income standard for the UK. Keeping up in hard times, York: Joseph Rowntree Foundation.
- ⁴⁷ Hoff, S., Van Gaalen, C., Soede, A., Luten, A., Vrooman, C., and Lamers, S. (2010), The minimum agreed upon. *Consensual budget standards for the Netherlands*, Den Hague: The Netherlands Institute for Social Research.
- ⁴⁸ Lehtinen, A.-R., Varjonen, J., Raijas, A., and Aalto, K. (2011), What Is the Cost of Living? Reference Budgets for a Decent Minimum Standard of Living in Finland, working papers 132.
- ⁴⁹ Atkinson A., Hayes H. (2010). *Consumption Patterns among older consumers*. Statistical analysis. London: ILC-UK
- ⁵⁰ Storms, B., T. Goedemé, K. Van den Bosch, and K. Devuyt (2013), Towards a common framework for developing cross-nationally comparable reference budgets in Europe. *ImPRovE Methodological Paper No. 13/02*. Antwerp
- ⁵¹ Zabaruskaitė R. (2008). *Skurdo matavimas ir mažinimo krytys Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: VGTU
- ⁵² Apskaičiuojant ne maisto skurdo ribą vienam vaikui, ne maisto skurdo riba padauginama iš ekvivalentinio koeficiento – 0,5.
- ⁵³ <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?Maintable=M3090201&PLanguage=0>
- ⁵⁴ Statistikos departamentas. Vartotojų kainų indeksas gruodžio mėn., palyginti su praėjusių metų gruodžio mėn. <http://osp.stat.gov.lt/>
- ⁵⁵ <http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/soc-parama-seimoms-vaikams/statistika-5568.html>
- ⁵⁶ Eurostat, [tessi292]

-
- ⁵⁷ Eurostat, [tessi294]
⁵⁸ Eurostat, [tessi293]
⁵⁹ Eurostat, [tps00106]